Oak Street
UNCLASSIFIED

M. BIRŽIŠKOS

LIETUVOS ISTORIJOS PRADŽIAMOKSLIS

ANTRASIS LEIDIMAS

„ŠVYTURIO“ BENDROVĖS LEIDINYS
KAUNAS :-: 1923 :-: VILNIUS

Printed in

Spaustuvė „RAIDĖ“ Kaune, Šiaulių g-vė 14

M. BIRŽIŠKOS

LIETUVOS ISTORIJOS PRADŽIAMOKSLIS

ANTRASIS LEIDIMAS

„ŠVYTURIO“ BENDROVĖS LEIDINYS
KAUNAS :-: :-: 1923 :-: :-: VILNIUS

SKIRIU

SAVO DUKRYTĖM —

MARYTEI IR ONYTEI,

JŲ DRAUGĖMS

IR DRAUGAMS

Draugui mokytojui.

Šio mano atotraukomis nuo kasdienio darbo, besimainančių skaudžių okupacijų metu gaminamo rašto tikslas — padėti mokytojui paversti istorijos pamoką *gyvu istorijos darbu.* Tam tikslui pasiekti stengiuos istoriją labiau „pavaikinti“, negu mūsų dabartiniuose istorijos vadovėliuose kad randame. Stengiuos kiek galima labiau prisitaikinti prie vaiko, mokinio sielos gyvenimo, jo jautimo ir mintijimo ypatybių bei jo turimųjų žinių. Visą laiką ne tik regėdamas, bet ir jausdamas keliasdešimt jaunų, gyvų, klausiančių, ieškančių ir *reikalaujančių* akių, seku savo teikiamomis žiniomis, kad jos atatiktų vaiko žinijai, pagalios, seku savo sakymos būdu, kad jis neliktų vaikui svetimas, nesuprantamas, *neatjaustas.* Lietuvos praeitį stengiuos padaryti mokiniui ne tik brangia, malonia, kas galima pasiekti ir vienu kitu mokykloje dabar vartojamu vadovėliu, bet ir jos plėtojimąsi aiškiu, suprantamu, sakyčiau, apčiuopiamai vaizdžiu, *regiamu.* Mano nusistatymu, mokinys turėtų istorijos pamokoje *lengvai pasinerti praeities atmosferon, laisvai* joje jaustis, pajusti savo ir visuomenės laikutinį plėtojimąsi, plėtojimosi tysumą ir savo, visuomenės gyvenimo mainymąsi, keitimąsi; kitaip pasakius, jis *turi rastis save istorijoje.* Štai kodel rašto pradžioje radosi šiaipjau nesuprantama „aritmetika“, o toliau — pasakos, padavimai, eilės, dainelės („nereikalingoji lirika“), dabarties ir senovės gyvenimo prilyginimai, lyg ir nereikalingi pasikartojimai ir t. t.

Žinau nesąs pasiekęs savo vyriausio tikslo — *vaikams suteikti vaikiškos istorijos.* Manau bent kelią tam nurodęs. Kiek būsiu prie jo prisiartinęs, spręs tur būt ne tiek istorininkai ir šiaip teorijos rašto darbininkai, kiek patys mokytojai, jei jie leis sau galimu mano pradžiamokslį išmėginti mokykloje. Iš mokytojų labiausiai laukiu nurodymų, pastabų, pataisų, neabejodamas, jog jie nevers mokinių „kalti“ šį raštą, bet kartu su mokiniais laisvai juojuo versis. *Bendram mokytojo ir mokinių dar-*

bui yra skiriamas šis pradžiamokslis, ne kam kitam. Tam darbui ir *klausimai,* tam darbui ir *paveikslėliai,* ne tyliam žiūrėjimui, bet viešam ir bendram jų aptarimui, ne papuošimui, bet darbui. Be tokio darbo šitokis pradžiamokslis mokyklai būtų visai nereikalingas. Darbui panaudotas, jis dargi savo ydomis turi praskinti kelią tobūlesniems vadovėliams.

P. S. Šį vadovėlį ypačiai taikinu į 10—12 m. vaikus, kurie bent pusę metų bus ėję geografijos pradžios mokslo. Manau betgi, jog mokytojas sugebės jį pavartoti ir tų žinių dar negavusiems.

Skubaus reikalo verčiamas, leidžiu savo darbą atskiromis dalimis, jo dar neišlyginęs.

1919 m.

I. Dabar ir seniau.

(Pasikalbėjimai).

1. Mūsų, mūsų tėvų ir tėvų tėvų prisiminimai.

Mes ir mūsų draugai bei draugės, kurie tebepradedame mokslą, tebesame dar vaikai. Kas turi 10, kas 11, 12 ar kiek daugiau, gal net mažiau metų. Mūsų tėvai ir motinos turi 30, 40, gal kas ir 50 metų. Liūdna betgi, jog ne kiekvienas mūsų tebeturi tėvą ir motiną; yra tarp mūsų ir visiškų našlaičių, kurie nebeturi nei tėvo nei motinos. Mūsų tėvų ir motinų tėvai ir motinos skaitos sau 60, 70 metų; yra dar senesnių. Pasitaiko seniukų ir senučių, kurie turi 80, 85 metus; vienas kitas yra sulaukęs net 100 metų. Tiesa, pasakoja pas mus apie vieną kitą kaimyną, kuris pasimiręs 110, 115 metų amžyje, tik tokių žmonių labai reta. Niekas neprisimena, kad kas sulauktų 150 metų. Kiti betgi taria žmones seniau ilgiau gyvenus negu dabar. Žydai pasakoja mums apie pirmuosius žmones, kurie sulaukę apie 1000 metų. Pirmasis žmogus, sako, buvęs Adomas, kuris gyvenęs 930, ilgiausiai gi gyvenęs Metuzalis, net 969 m.! Tatai, žinoma, bus tokia pat pasaka, ką ir mūsų pasakos apie senovės milžinus, neva gyvenusius kelis šimtus metų. Kartais ir dabar kai kas lenkia kitam sulaukti Metuzalio amžio, bet gana mums bus 100 metų išgyvenus. Juk senis šimtametis toks yra retas!

Neilgai dar tebegyvename, bet papasakoti kits kitam daug ko turime. Visi galime papasakoti tėvams ir likusiems namie broliams, seserims, ką būsime šiandien mokykloje išgirdę. Galime papasakoti, ką šiandien arba vakar būsime pastebėję, eidami mokyklon ar iš jos grįž-

dami. Papasakosime dar, kas aną savaitę yra atsitikę; kiti atsitikimai taip aiškiai mums tebeprisimena. Nemaž dar prisimename iš vasaros ir anos žiemos atsitikimų. Prisiminsime savo mokymos pradžią. Daug yra linksmų ir juokingų, nekartą betgi ir nemalonių prisiminimų! Kiti mūsų tebeatmenamieji dalykai stovi mūsų akyse, lyg kad šiandien ar vakar būtų atsitikę, nors gal jau metai ar net daugiau bus nuo jų išėję. Juo seniau kas bus atsitikę, juo menkiau tat prisimename, nedaug apie tai ir papasakosime. Apie pirmuosius, antruosius savo gyvenimo metus jei bent iš tėvo ar motinos žodžių įstengsime ką papasakoti. Tų laikų visai nebeprisimename. Kiekvienas mūsų mėgsta motinos klausytis pasakojant, kaip jis rėplinėjęs ir pratinęsis vaikščioti, kaip juokingai šveplenęs, kiek ji su juo turėjusi vargo iki užauginusi, iki stojęs mokyklon. O kiek ji dar pritirs, iki jis išeis mokslą!

1 pav. Senutė.

Mūsų tėvai kartais pasakoja mums apie savo jaunas dienas. Sunkiau jiems buvę verstis negu mums. Tiesa, kitam mūsų, ypačiai našlaičiui ar našlaitei, ir dabar nelengva. Tekę tėvams mokytis svetimoje mokykloje svetima, ne sava, kalba. Daugeliui netekę ne tik mokykloje būti, nei namie išeiti skaitymo rašymo mokslo. Vieno neleidęs vargas, kito — tėvai, kurie dar nematę mokslo naudos, trečiam nebuvę kur mokytis. Patį lietuvių raštą tekę gerai slėpti, kad rusų žandarai nesusektų ir nepabaustų. Tad džiaugiasi dabar mūsų tėvai, matydami savo vaikams tenkant mokslo šviesos. O delto ir apie savo vargingą kūdikystę randa jie kas malonu ir mums papasakoti.

Ypačiai daug papasakoja mums iš savo ir kitų gyvenimo mūsų senoliai, kurie jų turime. Iš jų išgirstame baisią Kražių bažnyčios *istoriją*: kaip rusų kazokai varė mūsų žmones iš bažnyčios, mušė juos ir kankino, o paskiau atėmė iš jų bažnyčią ir saviesiems atidavė. Tai atsitiko prieš 30 metų; mūsų tėvai tebeprisimena, kūdikiai būdami girdėję kitus pasakojant apie kazokų darbus Kražiuose. Pasakoja mums senoliai dar apie sunkius bado metus, kada žmonės žievėmis mitę; tai buvo pirm 50 metų. Pasakoja dar apie sunkią vergiją, kurią jiems ir ypačiai jų tėvams teko vargti einant ponams baudžiavą, kada lyg gyvulys galima buvo parduoti ir pirktis sau žmogus. Baudžiavų nebeturime jau 60 metų. Kiti iš savo tėvų ir senolių pasakojimų pasakoja mums, koks sunkus buvo jiems metas prancūzų kariuomenei per mūsų žemę Rusijon įsiveržus ir iš ten sunkių sunkiausią žiemą vėl per mus bėgus atgal, naikinant šalį ir varginant žmones; nė susikalbėti su jais nebuvę galima, dar sunkiau negu mūsų metu su vokiečiais kad teko turėti reikalo. Tie garsūs prancūzmečiai ištiko pirm 100 metų. Nepersenai buvo dar galima rasti senių, kurie savo akimis matę traukiančius per mūsų žemę prancūzų raitelius ir pėstininkus.

Daug dar visokių pasakojimų, *istorijų* tenka mums išgirsti. Pasakoja apie švedų laikus, net rodo švedkalnius, ant kurių stovėjusi švedų kariuomenė, kuri su mūsiške mušiusis: tai buvo pirm 200 metų. Tuomet, sako, buvęs pas mus pats baisusis badas ir da baisesni marai, kurie iššudę kuone visus mūsų žmones; belikusiu tiktai bernelis ir mergaitė, jis mūsų, o ji kaimynėje parapijoje; jam ją vedus, ilgainiui radęsi dar daugiau žmonių, negu pirma kad buvę. Kiti pasakoja apie dar baisesnius už švedus, geležimi apsišarvojusius kryžiuočius, kurie pirm 5 ir 6 šimtų metų degino mūsų kaimus ir žudė mūsų bočius; apie mūsų kunigaikščius, kurie narsios kariuomenės pryšakyje gynė mus nuo kryžiuočių ir kitų priešininkų. Jiems mūsų žemės neapgynus, nebūtume gal joje

dabar begyvenę ar lietuvių kalba bekalbėję, tik gal būtume kurios kitos kalbos, nebe lietuviai buvę.

Pasakojimai apie tai, kas buvo, kas yra praėję, yra *istorija*. Pasakojimas apie vieno žmogaus praeitį, apie jo praeities gyvenimą, yra to žmogaus istorija. Kiekvienas vaikas, kiekvienas mokinys ar mokinė jau turi savą istoriją, kurią galėtų kitiems atpasakoti: ką jis prisimenąs nuo savo pirmųjų dienų, kokius turėjęs nesmagumus, rūpesčius, vargus, kokių prityręs linksmybių. Jam prisimiršus, tėvai nemaž galėtų jam dar nežinoma iš jo gyvenimo papasakoti.

Pasakojimas apie mūsų šeimynos praeitį bus šeimynos istorija, apie sodžiaus ar miestelio praeities gyvenimą—sodžiaus, miestelio istorija. Galima atpasakoti mūsų apskrities, šalies, kitų šalių praeitis — vis tai bus istorija: apskrities istorija, mūsų šalies istorija, svetimų šalių istorija. Kitų šalies praeities atpasakojimas yra visuotinoji istorija, mūsų gi šalies — *Lietuvos istorija*...

Kokio amžio bus mūsų žinomi seniai ir senės? ar norėtume tiek gyventi, kiek jie kad gyvena? kodel norime ilgai gyventi?

Ar bus kas šiandien mokykloje atsitikę, ką norėtume kitiems apsakyti? gal vakar? gal aną savaitę? gal kas pasakotina namie bus atsitikę? gal einant mokyklon ar grįžtant namo? ką galime papasakoti apie praėjusią vasarą? kaip mokėmės skaityti? arba atsimename pratinęsi vaikščioti? pirm kiek metų tai buvo?

Ką bus mums pasakoję tėvai apie savo jaunas dienas? paklauskime jų ir kitą kartą atpasakokime mokykloj, ką malonaus bus jie mums papasakoję.

Kas mūsų turi pažįstamų senių? ar nebus tėvai arba seniai pasakoję apie seniau buvusius karus? apie japonų karą? apie turkų karą? apie kazokus? apie 31-ųjų ar 63-iųjų metų sukilimą? apie prancūzmetį? apie Kasčiušką? apie švedus? apie totorius? apie kryžiuočius? apie Vytautą kunigaikštį? apie didvyrį Kęstutį? apie bado metus? apie baudžiavas? apie kantoną? gal bus kas mūsų apie tai skaitęs? gal bus skaitęs arba girdėjęs dar ką apie tai, kas pas mus yra atsitikę?

Pasipieškim senį ir jaunuolį. Ar mūsų paveikslėliai panašūs yra į gyvuosius žmones? kam labiausiai pavyko nupiešti?

Kurie dabar eina metai? kuriais metais pasirodė paskutinis didysis karas? kas kuriais metais yra gimęs? nuo ko skaitome einančiuosius metus?

Kiek metų yra išėję nuo Rusijos karo su Japonija (nuo 1904 m.)? pirm kiek metų mūsų žmonės kentėjo didelį badą (tai atsitiko 1868 m.)? pirm kiek metų prancūzai traukė per mūsų šalį (tai buvo 1812 m.)? pirm kiek metų buvęs dar didesnis badas ir marai (tai buvo 1710 m.)? pirm kiek metų išdegęs visas Vilnius (tai buvo 1655 m.)? pirm kiek metų pasirodžiusi pirmoji lietuvių knyga (ji išspausdinta 1547 m.)? pirm kiek metų lietuviai mirtinai sumušė kryžiuočius (kova ties Žalgiriu ištiko 1410 m.)?

Kuriame šimtmetyje gyvename? nuo ko jį skaitome? kuriame šimtmetyje yra gimę mūsų tėvai? o jų tėvai? kuriame šimtmetyje buvo Žalgirio kova? kuriame šimtmetyje Kristus yra gimęs? ar sulauksime XXI-jo šimtmečio? kas mūsų moka ant lentos parašyti: XX-sis šimtmetis, XIX-sis, XVIII-sis, XVII-sis, XVI-sis, XV-sis, XIV-sis, XII-sis? kurio šimtmečio bus 1900-ieji metai?

Kas yra didesnio, mūsų parapija ar apskritis? mūsų apskritis ar mūsų šalis? mūsų šalis ar Lietuva? mūsų sodžius ar miestelis? mūsų miestelis ar Vilnius? kas tai yra Lietuvos istorija?

2. Dabar ir seniau.

Retas mūsų neturi giminių ar pažįstamų Amerikoje. Vienas kitas jųjų parašo ne tik kaip jam tenai vykstą, ar turįs uždarbio ar vargstąs be darbo, bet kartais aprašo, ką ten matąs ir girdįs. Didžiausias garo stumiamas laivas, rašo, keliais aukštais, talpinąs savyje kelis šimtus ir net tūkstantį kitą žmonių, nelyginant visus mūsų parapijos žmones, su keliomis dienomis per jūrų jūras, kurių dugno nė ilgiausiomis virvėmis nepasieksi, laimingai jį perkėlęs anan pasaulio kraštan. Vienas tokių milžinų garlaivių, Titaniku vadinamas, pirm kelerių metų yra jūrose nuskendęs su keliais šimtais žmonių, patamsėje patekęs po didžiausia, jūromis klajojančia ledų uola. Amerikos pajūryje keleiviui tuojau, tik krantan

išlipus, tekę stebėtis namais milžinais, kurių kiti skaitą keliasdešimt aukštų: juose gyveną tūkstančiai žmonių. Didumo tai būsią kelių bažnyčių, dargi aukštais bokštais. Kiti tųjų didžiulių, a girdi, vien geležies ir stiklo esą;

2 pav. Milžinas garlaivis.

vienas lango stiklas nekartą su mūsų namais bus didumo! Šitokius milžinus nepersenai teėmė statyti. Dar netaip senai savo aukštumu garsėjo Paryžiaus bokštas

prancūzų žemėje, kuris betgi akims pasigėrėti, ne žmonėms gyventi, Eifelio inžinieriaus yra pastatytas. Paėjėjęs miestan, toliau rašo mūsų pažįstamasis, tik, girdi, da-

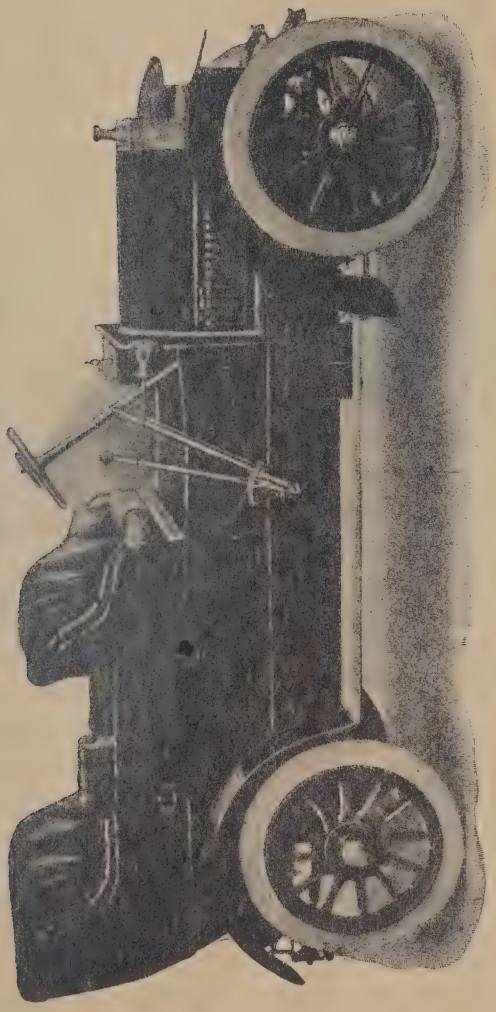

3 pav. Automobilis.

bokis! Vežimų vežimai, be arklių, patys savaime po kits kito tik bėgą, tik bėgą. Traukiniai dundą gatvėmis virš galvų, girdėtis ir žemėse po gatve. Ore tik švytu-

liuoją, pinąsi vielų šimtai, tūkstančiai. O dirbtuvių, fabrikų kaminai, kaminai!... Žmonių — daugybė. Vienuose namuose daugiau jų gyvena negu mūsų parapijoje. Viename fabrike dirbą tūkstančiai darbininkų ir darbininkių, nelyginant vieno mūsų valsčiaus visi žmonės kad būtų vienon vieton suėję. Viename mieste nekartą tiek žmonių gyveną, kiek pas mus vienoje apskrityje.

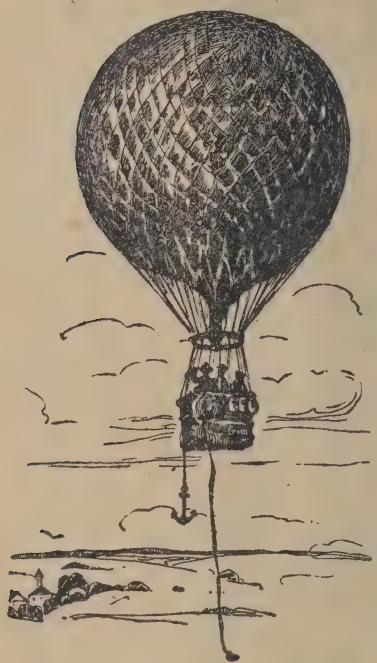

4 pav. Balionas.

Seniau gal vienas kitas, perskaitęs šitokį amerikono laišką, būtų sau pagalvojęs ar net pasakęs: at, giriasi dėdė, žinodamas, jog mes Amerikos nepažįstame! Dabar betgi, pergyvenus mums didįjį karą ir ne vienam tekus svetur atsidurti, nebetenka laiško žiniomis abejoti. Juk ir pas mus vokiečių bearkliai vežimai—automobiliai skersai ir išilgai išvagojo mūsų šalį; balionai, aeroplanai padebesėmis skraidė. Nemažas yra miestas mūsų Vilnius, bent dviejų apskričių žmones sutalpintų, bet dar daugiau žmonių gyvena rusų Maskvoje ar Petrapilyje, kuriuose ne vienam mūsų pažįstamų per karą buvo tekę atsidurti. Tuodu rusų miestu kartu turi daugiau žmonių, negu visų mūsų lietuvių kad yra. Aukštų namų yra Vilniuje, o dar aukštesnių, aukštesnių net už aukštąsias bažnyčias, yra anuose miestuose. Latvių Rygoje ar maža fabrikų? O arklių netraukiamų, tik elektrinių vagonų — tramvajų rasi Rygoje, rasi ir daugelyje kitų miestų. Tik visa to netaip daug ir netaip didelių, kaip kad Amerikoje jų yra.

Imkime dabar, paskaitykime Amerikos *istoriją*. Tose vietose, kur dabar ūžia milžinai fabrikai, spiečiasi tūkstančių tūkstančiai žmonių, dunda tramvajai ir automobiliai, pirm dviejų šimtų metų girios teūžė, paįvairintos žaliosiomis, žiedais marguojančiomis pievomis, tik kur-nekur žmonių teapgyventos. Pirm šimto metų nė Amerikoje dar gelžkelių nebuvo. Pirm penkiasdešimt metų dar apie automobilius nieks nė nesapnavęs. Vaikai nebeprisimena, bet jau buvo gimę, kada pasirodė pirmieji aeroplanai. Žmonės ėmė oru lakstyti, lygiai kaip jie traukiniuose kad važinėja ant žemės, viršuj žemės ar po žeme, plaukia laivais ant vandenų ar vandenyje nardo.

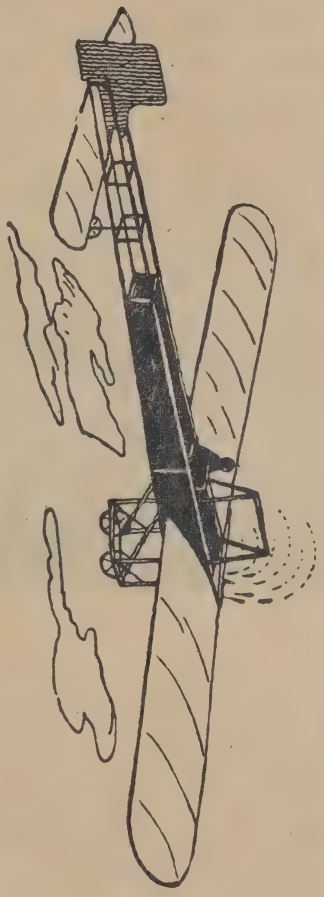

5 pav. Aeroplanas.

Mūsų akyse vis kas nauja atsiranda, žmonių prasimanoma. Žmonės vis stengiasi pasilengvinti sau, pagerinti savo gyvenimą. Jie tiesia vis naujus ir naujus gelžkelius, statosi didžiausius garlaivius, gaminasi automobilius, tramvajus, aeroplanus—kad tik greičiau ir patogiau su kits kitu susisiektų, kitur pirktų ko trūksta ir parduotų ko turi perdaug. Jie statosi vis aukštesnius namus, vis platesnius fabrikus, erdvesnes mokyklas, gražesnius teatrus, patogesnius knygynus...

Mainosi žmonių gyvenimas, lyg darosi geresnis, patogesnis, malonesnis. Daug kas norėtų, kad ir patys žmonės virstų geresni, teisingesni. Visa nelaimė, kad žmonės lig šiolei dar nemoka teisingai su kits kitu gy-

venti, skriaudžia vieni kitus, mušasi, žudosi. Mūsų atminimu ištikęs didysis karas lyg dar nesibaigęs, tiek jau nelaimių žmonėms suteikęs, tiek juos privarginęs, prikankinęs, prižudęs, sunaikinęs jų ilgų metų darbu pagamintąjį turtą, suardęs visą jų gyvenimą!... Patsai šis karas nebepanašus yra į pirmiau buvusius. Dabar šaudosi iš kanuolių už kelių, keliolikos, net keliasdešimt kilometrų, žinoma, priešininkų iš tolo nematydami. Susislėpę kareiviai sėdi giliuose apkasuose. Priešininkai rausosi po kits kitu žemėse, iš aeroplanų šaudosi ir svaidosi bombomis.

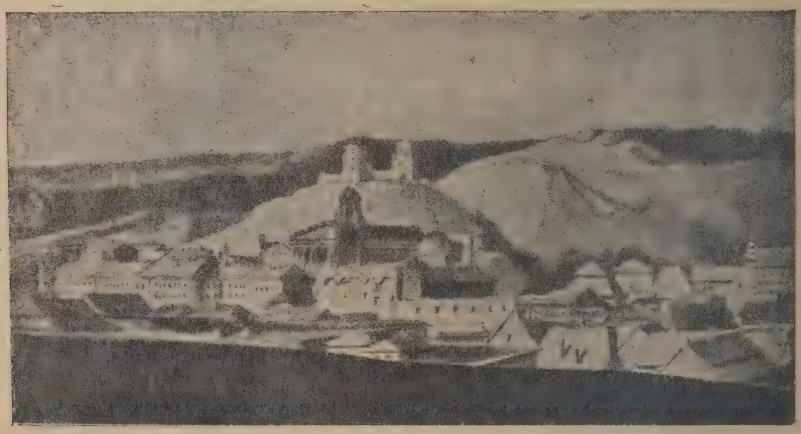

6 pav. Miestas.

Skrenda dunda aeroplanai, automobiliai, dviračiutės motociklėtės. Šaudosi geležimi apsikaustę traukiniai. Nardomieji laivai vandenin nusileidžia ir iš apačios, iš šonų taiko bombomis, skandina didžiausius apsišarvojusius laivus. Vyriausieji karo vadai sėdi už keliolikos mylių nuo kovos, ramiai sau skirdami, ką kuris pulkas turi atlikti. Kovoja metus, kelerius, kolei įveikę priešininkus patys nusigaluoja. O dar pirm keliasdešimt metų kad ir šaudėsi, bet tik į matomuosius kareivius. Gynėsi už aukštų, stiprių mūrų, ne žemėn įsirausę. Ne tiek šaudymu ir bombomis, kiek durtuvu ir kardu mušė priešininkus. Apie automobilius ir aeroplanus nė girdėte nebuvo

girdėti. Vadai savo akimis sekė mūšį, nekartą atsistodami kariuomenės pryšakyje. Po kelių karo mėnesių, po kelių, kartais tik vieno kito smarkesnio mūšio karas buvo pabaigtas. Dabar kovoja milijonai kareivių, tuomet gi — viskas baigėsi tik vienu mūšiu, kuriame ne tiek buvo žudymos, kiek triukšmo ir rėksmo. Žmonės nebuvo šautuvų nei kanuolių prasimanę, tik vilyčias leido iš lankų, kaip kad mūsų berniukai laidyti mėgsta, mušėsi mietais, akmenimis.

Dabar dar, toli nuo mūsų, už jūrių marių tebegyvena žmonių, kurie panašiai kovoja kaip mūsų bočiai: mietais, akmenimis, durekliais, vilyčiomis. Tai laukiniai žmonės, kurie gyvena lindynėse, medyje, palapinėse, dangstosi odomis arba vaikščioja pusnuogiai, minta uogomis, obuoliais, grybais, šaknimis, ką sužvejoja ar sumedžioja, kiek kapstuku žemėje prisikapsto, kiti net žmogų pagavę suėda. Nearia jie, nesėja, arklių nejodinėja. Gyvena giriose, bet vienoje vietoje ilgai nepasėdi. Maisto pristigę, gabenasi kitur. Darbo pabūklus ir ginklus dirbasi ne iš geležies, kurios dar neišmano, bet iš akmens, ragų, kaulų.

Toki tatai, sako, senų senovėje buvę lietuvių, lenkų, rusų, vokiečių, žydų ir kitų žmonių bočiai. Jie gyvenę kaip anie girių klajūnai. Gėda būtų mums gėdytis tokių bočių, kurie tiek vargo kentėjo, bet nenustojo dirbę, kits kitam padėjo ir tiek patys ir jų vaikai sugebėjo prasimanyti, jog mums, vaikų vaikams, betenka lengviau gyventi. Nebūtume gyvenę šiltuose namuose, nebūtume duonos valgę, mokyklų turėję ir skaitę knygelių, jei mūsų vargingai gyvenę bočiai nebūtų darbštūs ir patvarūs buvę. Toki patys būtume buvę laukiniai, kaip jie kad buvo arba kaip yra užjūrių klajūnai. Mylime tėvą ir motiną, mylime savo giminę, turėtume pamylėti, bent pagerbti, ir anuos mūsų geradarius bočius!

Koki buvo mūsų bočiai, kaip jie gyveno ir vargo, kaip mainėsi jų vaikų ir ainių gyvenimas iki jis virtęs toks, koks mūsų dabar yra, apie visa tai randame *Lietuvos istorijoje.*

Kas mūsų turi pažįstamų ar giminių Amerikoje? ką jie mums rašo? ar ne rašo, kaip atrodo toji Amerika, kaip ten žmonės gyvena?

Kas mūsų bus traukiniu važiavęs? kas bus matęs automobilį, motociklėtę, tramvajų, aeroplaną? kas moka ant

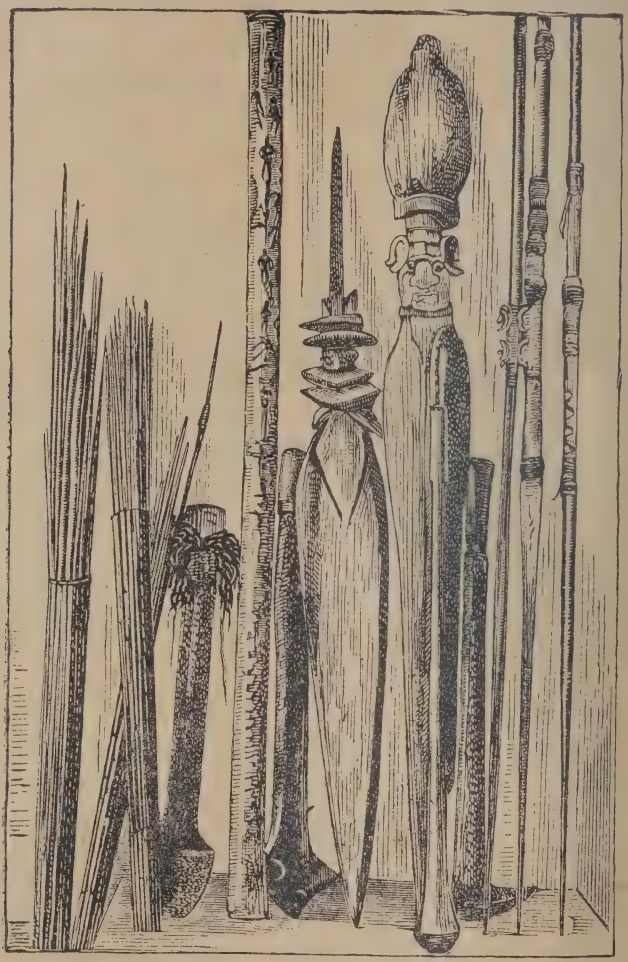

7 pav. Laukinių ginklai.

lentos papiešti aeroplaną? kas matęs, tepapiešie juos ir kitiems parodie.

Kas bus matęs apkasus? kanuoles? kieno apylinkėje yra buvę mūšių? ar ne svaidę kur arti bombų iš aeropla-

nų? kas bus lanką matęs, iš jo vilyčias leidęs? kas moka jį papiešti lentoje?

Kas bus girdėjęs apie laukinius žmones? ar nėra kas matęs knygoje paveikslėlių iš laukinių žmonių gyvenimo? kaip jie atrodo?

Kas tai bus palapinė? kas reikėjo prasimanyti, kad palapinė virstų pastoviais namais? kas reikėjo prasimanyti, kad laukinio žmogaus apdangalas virstų dabartinio žmogaus drabužiais? koki mes būtume buvę, jeigu mūsų bočiai būtų buvę tinginiai?

Papieškime palapinę ir savo namus.

3. Iš kur sužinome savo praeitį.

Kiekvienas gali daugiau ar mažiau papasakoti apie savo praeitį. *Senis* papasakos apie savo ilgą gyvenimą nemaž įdėmaus. Daug daugiau bus jis primiršęs iš savo praeities. Daug geriau jis prisimena kas seniau buvo, negu kas vakar dieną yra atsitikę. Apie senovę moka betgi pasakoti graudžiai, maloniai. *Suaugęs,* bet dar nesenas, žmogus papasakos savo irgi netrumpą gyvenimą daug geriau už senį, prisimindamas kas nepersenai yra įvykę. Jis pasakoja aiškiau, tvirčiau, nors dažnai nebe taip dailiai kaip senis. O delto ir jis ne visa ką prisimins. Nedaug bematęs ir begirdėjęs *vaikas* ypačiai savo draugams ir draugėms ras ko iš savo neilgo gyvenimo papasakoti.

Ne kiekvienu pasakojimu tikėsime. Kitas pamėgęs yra meluoti, kitas prisimiršęs spėja kaip buvę ir pasakodamas suklysta. Melagį nustvėrę, kitą kartą juo nebetikime. Abejodami, ar bus kas teisingai nupasakota, ieškomės tokių, kurie kaip ir pasakotojas žino tą pat įvykus arba iš ten buvusiųjų bus apie jį girdėję. Nekartą pasirodo, jog kiti toje pat vietoje buvusieji ir mačiusieji tą patį įvykį nevienodai jį nupasakoja. Vienam rodėsi vienaip buvę, kitam kitaip pasirodė. Prisiminkime patys ir atpasakokime kokį nors įvykį, kuris bus ištikęs klasėje, namie ar kur kitur ir kurį keli būtume matę, o paregėsime, vienam pasakojant, kitus šaukiant: „Ne taip, ne taip buvo!“ Savo akimis ką matęs,

kiekvienas mano teisingiausiai pats apsakysiąs. Ne visai tepasitikėdami vieno žmogaus pasakojimu, iš kelių žmonių daug geriau sužinome, kaip atsitikę. Todel vieno žmogaus pasakojimą stengiamės papildyti, patikrinti kitų pasakojimais.

8 pav. Raštai.

Iš žmogaus ar žmonių pasakojimų, kiek galima labiau patikrintų, patiriame ne tik vieną kurį įvykį, bet ir to žmogaus ar tų žmonių, jų šeimynos, kaimo, miesto, šalies istoriją. *Lietuvos istoriją gauname patirti iš*

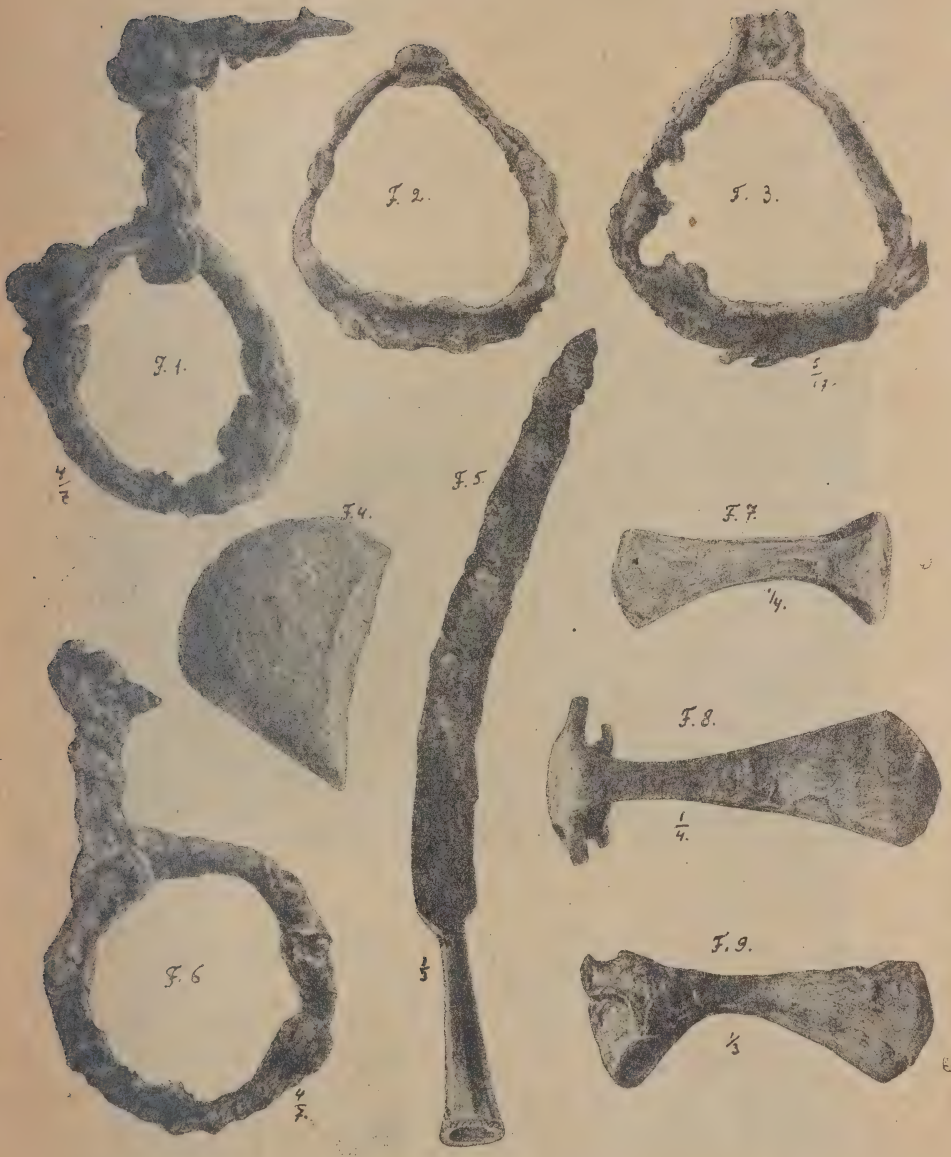

9 pav. Žemės radiniai.

žmonių pasakojimų. Žmonėms paprastai 100 metų neišgyvenant, vieną šimtmetį teįstengtume atpasakoti, remdamiesi vien tų žmonių pasakojimais, kurie patys matė ar darė kas jųjų apsakoma. Apie senesnius laikus tenka išgirsti iš senų žmonių, kurie nėra jų matę, bet iš dar senesnių, senai jau pasimirusių žmonių jaunystėje bus apie juos girdėję. Šitoki pasakojimai vadinasi *padavimai.* Turime padavimų apie labai senus laikus: kaip lie-

10 pav. Milžinkapis.

tuviai atsiradę Lietuvoje, kurie buvę pirmieji kunigaikščiai, kaip lietuviai kovoję su kaimynais, ir daug kitų. Kuone apie kiekvieną mūsų kalną, suirusią pilį, didesnį ežerą ar pelkę yra pasakojama visokių, kartais labai liūdnų, kartais juokingų padavimų. Kai kurie padavimai yra tikros pasakos: kaip Strukis kunigaikštis virtęs lydeka, žuvų karaliumi, kaip Eglė buvusi ežero žalčių karalienė, o paskiau virtusi paprastu eglės medeliu, kaip Lietuvos milžinai kalnus pylę, kaip jie sumigę milžinkapiuose ir

miegosią iki Lietuva pašauksianti jos gintų... Kituose betgi padavimuose yra tikrų nuotikių nupasakota, tik reikia mokėti susekti, kas juose bus tikra, o kas prasimanyta.

11 pav. Griuvėsiai.

Kiti padavimai yra jau užrašyti, bet daug dar žmonėse tebėra užsilikusių rašytinų padavimų. Vieni kiti nuotikiai, dabar atpasakojami kaip padavimai, yra surašyti žmonių, kurie patys juos matę: tatai bus nebe padavimai, bet *tikri pasakojimai.* Pirm šimto ir net daugiau metų vienas ar kitas yra parašęs savo atsiminimus iš to, ką yra matęs ar girdėjęs. Kitų šalių žmonės, važiuodami per svetimą šalį, nekartą pastebi tai, kas toje šalyje yra įprasta, o ko nėra jų šalyse. Užrašydami ką pastebėję, svetimi žmonės nemaž įdėmaus yra mums palikę, ko be jų nebūtume patys sužinoję. Atsiminimai, kelionių aprašymai ir kitoki raštai teikia mums nemaž *rašto žinių* apie Lietuvos praeitį. Svarbiausieji Lietuvos istorijos įvykiai yra jau surašyti.

Ne vien žmonės ir jųjų raštai pasakoja mums apie mūsų praeitį. Kalnai, girios, akmenys žmonių lūpomis pasakoja apie kovas ir kitokius atsitikimus, kurie ten buvo. Žemės paviršiuje nekartą ardami randame surūdijusių geležgalių, sudužusių puodų, šiandien nebevartojamų pinigų, keistų papuošalų. Ypačiai daug jų randame, giliau įsiarę ar įsikasę vienan kitan piliakalnin, švedkalnin, milžinkapin. Pasirodo, tai esą senovės kardai, akmeniniai kirviukai, niekur dabar nebeužeinamos karančios apikaklės, nebevartojamos puodynės. Iš tų radinių ir iškasenų sužinome, kokius senovės lietuviai turėjo ginklus, darbo įrankius, indus, papuošalus. Iš tų senovės daiktų susekame, kaip mūsų bočių bočiai gyveno, kovojo ir mirė. Taria mums surūdiję geležgaliai, *taria mūsų mindžiojamoji žemelė, pasakodama seniausią Lietuvos žmonių istoriją.*

Toli nuo Lietuvos yra žmonių, kurie niekados pas mus nebuvę, rodo mums betgi mūsų praeitį. Tai užjūrių *laukiniai žmonės.* Jųjų ginklai, puodai, papuošalai yra toki patys arba labai panašūs į tuos, kuriuos pas save iš žemės iškasam. Spėjame todel, jog panašiai kaip jie kad gyvena, mūsų bočių bočiai bus gyvenę. Į laukinių žmonių gyvenimą pasižiūrėję, matome lyg senų seniausią Lietuvos istoriją.

Lietuvos praeitį tad gauname patirti: 1) iš pasakojimų ir padavimų, 2) iš raštų (knygų), 3) iš iškasenų ir senovės radinių, 4) iš laukinių žmonių gyvenimo.

Ar atsimename savo pirmą dieną mokykloje? ar atmename, ką tuomet pasakojo mums mokytojas? ar nebuvo kas ypatinga tą dieną atsitikę? ar visi vienodai atmenam tą dieną, kurie kartu stojome mokyklon?

Ar ne būsime girdėję ko pasakojant apie mūsų parapijos kalnus, akmenis, ežerus, pelkes, upes, miškus? ar ne teko girdėti apie sumigusius milžinus? apie buvusius ten mūšius? apie ežere nuskendusias bažnyčias, miestelius, varpus, įlūžusią kariuomenę? apie kitokius nuotikius?

Ar ne bus kas matęs seno rašto (rankraščio), storos senos knygos odos apdaru? kas mūsų bus kokią knygelę skaitęs apie Lietuvos praeitį (istoriją)? kas joje buvo rašyta?

Ar ne bus kas radęs ar bent matęs iškastų kirviukų? ginklų? papuošalų? puodų? pinigų? kitokių iškastų daiktų? Papieškime, kaip jie atrodė?

II. Kaip gyveno mūsų bočiai.

4. Kokia buvo seniau mūsų žemė.

Mūsų žemėje išariame ar iškasame, kartais net viršuje randame visokių kaulų, akmenų, akmeniukų ir kitokių daiktų, kurie keistai atrodo ir nežinia kokiu būdu pas mus atsiradę. Žmonės visaip juos aiškinasi, šiaip ir taip spėlioja, bet tiktai mokslo vyrai teįstengė tikrai mums išaiškinti, kas jie toki bėra.

Taip, senai jau, kartais ir mūsų laiku randa žmonės ilgų, storų kaulų, didelių dantų, lyg ir didžiulių ilčių. Nė vienas Lietuvos gyvulys, nėgi išnykusi mūsų girių meška neturi nei tokių kaulų nei dantų. Ėmė žmonės manyti tuos kaulus esant senovės milžinų didžiavyrių, kurie, girdi, kadaise gyvenę Lietuvoje savo supiltuose kalnuose, ją gynę nuo priešų, vienas šimtus ir tūkstančius mušęs, nuo kalno kalnan kits kitam rankas spaudęs, kiti, pagalios, patys save pasilaidoję kalne. Tuo tarpu mokslininkai yra išaiškinę rastuosius didžiakaulius ir iltis esant milžinų dramblių, mamontais vadinamų ilgomis iltimis, kurie kadaise gyvenę Lietuvoje ir kitose šalyse, o paskiau išnykę. Žmonės, vadinasi, žvėrių kaulus didžiavyriams bus priskyrę!

Dažnai randa žmonės keistų pailgų akmeniukų, kuriuos kiti vadina velnio pirštais ir dar kaip kitaip. Kai kas mano juos padedant žaizdoms užgyti ir šiaip vartoja juos vaistams. Nėra jie betgi nei velnio palikimas nei vaistas, tik suakmenėję jūros šliužai, suakmenėjusios senovės sliekų dėželės.

Ypačiai stebisi žmonės rioksančiais pas mus šen ir ten didžiuliais akmenimis. Nors Lietuva neturi akmens uolų, kaip kai kurios kitos šalys kad turi, joje betgi nekartą

tenka užeiti pavieniui sugulę akmenys, kartais kelių sieksnių aukštumo ir platumo. Yra laukų, ypačiai paupiais, mažesniais akmenimis lyg séte prisėtų; akmenis nuo lauko nurinkus, jie vėl dažnai iš žemės lenda. Kiti mano juos pačius savaime augant, o apie akmenis milži-

12 pav. Milžinas akmuo.

nus sakosi velnius juos sunešus bažnyčių durims užversti, tik gaidžiams pragydus tatai nepavykę. Kiti akmenys kai kam atrodo suakmenėję žmonės esą. Vis ta yra pasakos, kurios betgi rodo, jog mūsų žmonės supranta tuos akmenis nepaprastu būdu pas mus atsiradus. Mokslininkai susekė, kad mūsų akmenys yra tokios pat

137 pav. Priešledinės gadynės gyvulys brontosaurus.

medžiagos, kaip ir tų uolų ar kalnų, kurie yra šalyse į šiaurę nuo mūs. Jie yra tų uolų atplaišos. Bet kokiu būdu jie pas mus bus atklydę? Į tai mokslininkai visai aiškiai atsako.

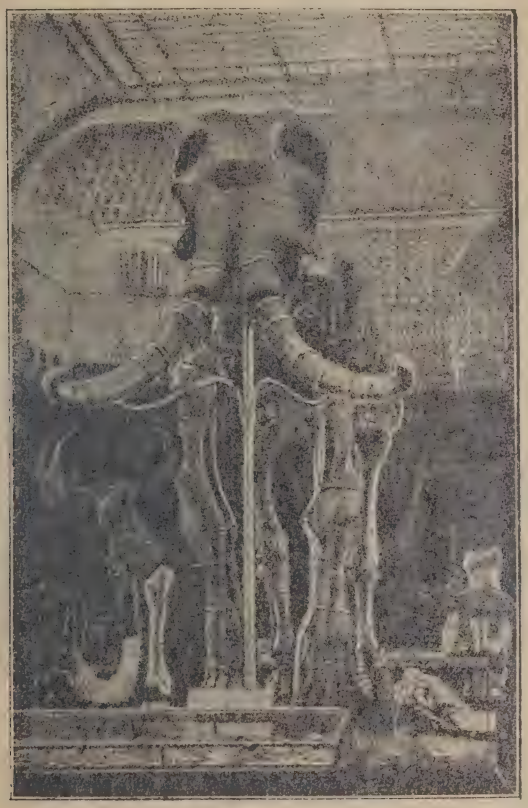

14 pav. Mamonto, priešledinės gadynės gyvulio, griaučiai.

Pirm daugel tūkstančių metų mūsų šalis ir kaimynės buvusi jūros dugnas. Tuomet buvę ir anie, vėliau suakmenėję, sliekai. Jūrai nusekus ir žemei pradžiūvus, pas mus buvę taip šilta, kaip kad dabar šiltose šalyse yra šilta. Augę toki augalai, kaip aukštosios palmės, kurios teauga šiltose šalyse, didžiuliai paparčiai ir dar

kitoki, kurių dabar niekur nebeužeiname. Po mūsų šalį bėgioję liūtai, raganosiai ir kitoki šiltų šalių žvėrys.

Paskiau ėmę šalti. Visa šalis apsidengusi ledu, kuris, slinkdamas nuo šiaurės uolų bei kalnų, virtęs visa naikinančiu ledynu; toki pavojingi ledynai, tik daug mažesni už aną milžiną, mūsų metu aukščiausių kalnų viršūnėse tėra užsilikę. Slinkdamas į mus, ledynas plėšęsis su savim uolų gabalus, kitus žvirgždžiais trupinęs, sumalęs, kitus sveikus su savim nešęsis. Išnykę po ledu šiltų šalių augalai ir gyvuliai. Jų vieton atsiradę tokių,

15 pav. Ledynų gadynės reginys.

kurie nebijo šalčio. Tuomet tatai buvę mamontai, meškos milžinės, šiaurės briedžiai. Mažkas teaugę.

Nevieną tūkstantį metų ledas buvęs Lietuvą užgulęs. Kartą orui įšilus, ledynas ėmęs tirpti ir vėl užsitraukęs, orui įšąlant. Pagalios ledynai visai įšilę, ledas sutirpęs, tepalikęs tolimoje šiaurėje, nebe Lietuvoje, ir kalnų viršūnėse, kur ir dabar jo teberandame. Ledui tirpstant, ledyno nuo šiaurės atneštieji uolų akmenys jau tai atsigulę ten, kur dabar jie tebeguli, jau tai sutrupinti, sugrūsti, lyg sumalti, davę mums molio, smėlio,

žvirgždžių. Kitur likę akmeningi laukai. Pasidarę daugybė vandens. Upės patvinusios, atsiradę daugybė ežerų.

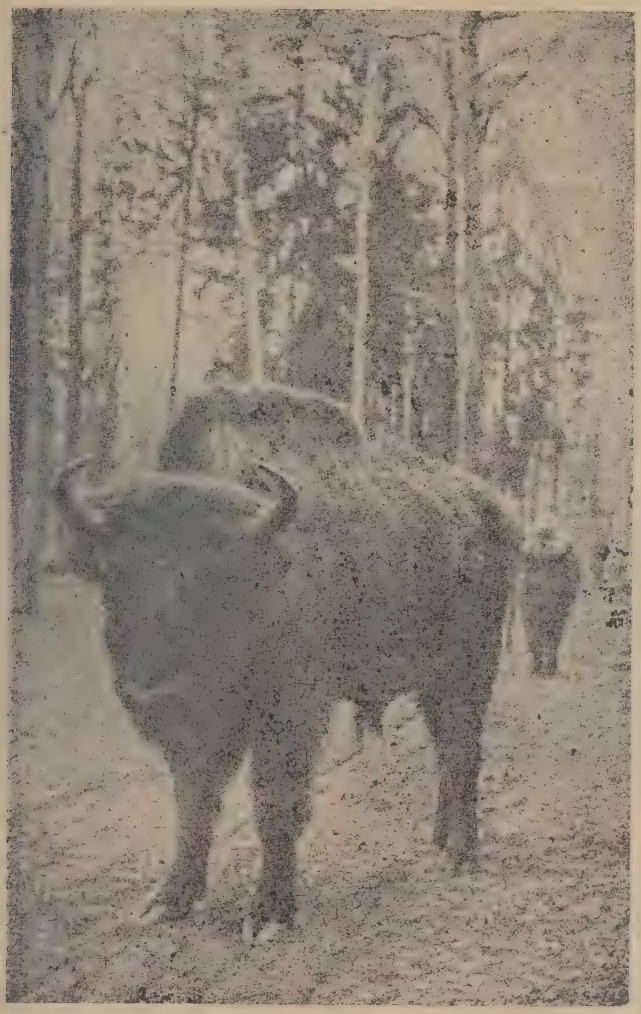

16 pav. Žiobrys.

Upės ir ežerai buvę tuomet daug didesni negu dabar, vėliau nusekę, sumažėję. Kiti ežerai virtę pelkėmis, at-

sivadavusi gi nuo vandens, bet dar drėgna žemė virtusi puikiausiomis pievomis ir apaugusi didžiausiomis giriomis. Visa šalis, galima sakyti, buvusi vienui viena neįjojama, neįvažiuojama tanki tankiausia giria, kurioje meškos, taurai, žiobriai, šernai, briedžiai, laukinių žirgų ir vilkų gaujos dykinėjusios, gyvatės ir žalčiai šliužinėję. Dieną ir naktį, savaitę ir mėnesį per ją eidamas, tai saugodamos, tai gindamos nuo plėšriųjų žvėrių, tai vėl maistui juos mušdamas, klaidžiotum joje ir tiek.

17 pav. Briedžiai.

Tokioje tai girioje gyveno ir vargo mūsų bočiai.

Bet kur dabar anosios girios? Mūsų miškai ir šilai negali lygintis su senovės giriomis, miškų laputės ar voverės su meškomis ar taurais. Žiobriai tėra užsilikę Guduose, didžiojoje Baltvydžių girioje, dabojami, kad visai neišnyktų. Meškos išnyko pas mus pirm keliasdešimt metų, taurai pirm kelių šimtų metų, o ir apie vilkus vis rečiau begirdėti. Pirm šimto ir net keliasdešimt metų beturėjome dar nemažų, vėliau ponų iškirstų girių. Jąsias pri-

simena mūsų seneliai, pasakodami mums apie besislėpusius jose plėšikų būrius, sukilusius ponus ir jų žmones, kurie pirm keliasdešimt metų kovėsi tose giriose su rusais. Mūsų atminimu tebeturėjome dar gražių miškų, kuriuos per karą vokiečiai yra iškirtę. Girių vietoje matyti vien kelmuoti laukai, kitur kilnojamieji smėlys.

Graudu ir liūdna pasidaro, prisiminus „mūsų senovės šlamančias girias. Jų vieton tuščią lauką tematydamas, žmogus nė kartą padejuoja: „Kalnai kelmuoti, pa-

18 pav. Kilnojamieji smėlys (kopos).

kalnės nuplikę! kas jūsų grože senobine tiki? kur gi puikybė jūsų pasidėjo? kur ramus jūsų ūžimas nuo vėjo, kai balto miško lapeliai šlamėjo ir senos pušys šiūravo, braškėjo? Kur jūsų paukščiai, paukšteliai, paukštytės, katrų čiulbančių taip ramu klausytis? Kur jūsų žvėrys, gyvuliai, žvėreliai? kur žvėrių olos, laužai ir urveliai? Visa prapuolė, tik ant lauko pliko kelios pušelės apykreivės liko!.. Skujoms, šakelėms ir šiškoms nuklotą kepina saulė nenaudingą plotą, į kurį žiūrint taip neramu regis: lyg,

tartum, rūmas suiręs, nudegęs, lyg kokio miesto išgriuvus pūstynė, lyg kokio raisto apsvilus kemsynė!..“

Lietuvių rašytojas gražiai aprašo, kaip atrodžiusios mūsų senovės girios: „Kas aprašys senovės girias, kokias lietuviai, atsidanginę į tą kraštą, rado, kurios be kokių tarpkrūmių, vienu lieknu, it jūra, niūksojo?.. Neįžengiami pušynai, eglynai, beržynai, ąžuolynai, amžių amžiais suaugę, niūksojo, ir visi vienui viena giria buvo, upių tiktai ir upelių išvagota. Bet ir tos pačios upės ir upeliai buvo perkaršusiais medžiais užvirtę, kuriuos pavasario ir rudens tvanai tevokė. O jei kurių tenai smarkūs sriautai neįstengė pakušinti, tie, mirkdami vandeny, į plieną pavirtę, jau apdumiami smiltimis, jau nudumiami, nuo amžių amžių žluksojo, it akmenys, kurių žilą karšatį dar apyniai, alksnių ir karklų šakose vydamies, pavandeniais įsisvarstę, savo spurganotais vainikais klėstė.

Visas kraštas viena giria niūksojo, į kurios tankmę ne vien gyvulys, bet ir žmogus negalėjo įlisti. Nuo audrų ir vėtrų sankritos gulėjo ant kita kitos suraizgytos. Pražilę ąžuolai, eglės, beržai, pušys, vinkšnos, skroblai, uosiai, klevai puvo, ant kits kito nuo karšaties išvirtę, žemę krėsdami augantiems ant jų sūnams ir dukterims, keliais glėbiais jau neapkabinamiems. Lazdynai, alksnynai, blindynai ir kiti žarynai, it apyniai ant tvorų, ant jų kamienų ir stuobrių augdami ramstės ir kalstės. Žmogus tenai žingsnio žengti negalėjo, bet ropoti turėjo per gulinčias druktas, druktesnes sankritas, jau nuo karšaties, jau nuo vėtrų raizgiai sudrėbusias, tarp kurių apatiniosios puvo, į žemę smigdamos, o viršutiniosios tręšo, kita kitą sluoguodamos...

Žolės tenai nebuvo, tiktai atvašos ir atšalos, viena antrą smelkdamos, augo. Liemeningos eglės, pušys, glėbiais neapkabinamos, per kita kitą į padanges mušėsi — jųjų viršūnių atsivertęs nepriregėsi; ąžuolai pražilę, šimtais metų savo amžių liknojantieji, savo barzdotomis šakomis, tarsi, viens kito karšatį ramstė. Liepynuose, beržynuose tas pats buvo; klevai, vinkšnos ir skroblai augdami, tarsi, ant kits kito skaidės, idant į vieną nesuaugtų.

Trumpai sakant, vienur kupli pušynai, it nendrynai, kitur tankūs eglynai, it kanapynai, niūksojo, o tarp jų kuokštai beržynų, liepynų, klevynų, ąžuolynų, apušrotų jūriavo, it vilnys, į padebeses mušdamos. Keleivis keliaudamas, vilkų ar meškų suletintu taku keliavo, nesgi vieškelio tenai nebuvo. Perskirą tarp dienos ir nakties tiktai tenumanė nuo bičių gaudesio, šovose siuvančių, ar po medžių

19 pav. Upė.

žiedus ūžiančių. Dieną saulės, o naktį žvaigždės ir delčios per lapus neregėjo, nesgi visur tenai amžina naktis viešpatavo. Lapams nukritus, ar žiemą keleiviai žvaigždėmis kelią tesekė, nesgi paklydusiam upeliai ir žvaigždės vadovai te-

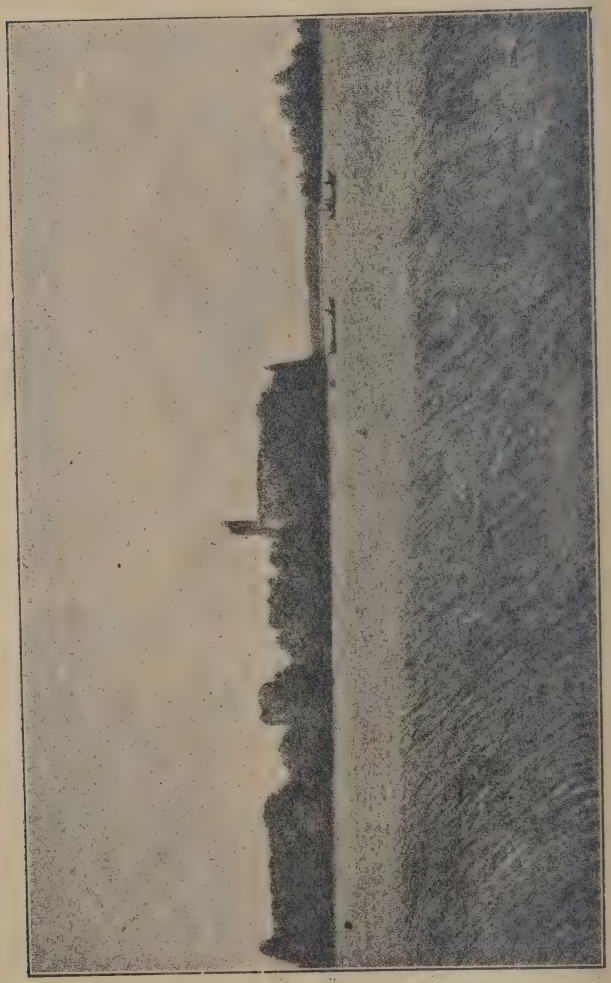

20 pav. Ežeras.

buvo. Jau pagyvenus tenai, gaidžio ar šunies balsu namus savo tegalėjo atsekti. Darganoms dergiant, lietums čežant, tenai nesušlapsi, negut nuo medžių rasos jei sudrėksi; todel neįžengiamos balos ir versmės, saulės spindulio neuž-

gaunamos, nuo amžių burgėjo, kurios ir visų didžiausioms giedroms spiginant, niekados neišdžiūdavo.

Žiemos tenai nebuvo, nesgi sniegas negalėjo įsnigti;

21 pav. Pušys.

ir jei kur pūgos ir pusnys kame-ne-kame nuo medžių jo įkratė, tas pats tenai ilgainiui gaišo. Žmogus su gyvuliu niekaip negalėjo įeiti, nesgi, kaip žinom, nė kokio kelio nebuvo; todel žiemos laiku šunis pasikinkę važinėjosi upe-

liais, nuo ko tuo senu įpratimu šiandien dar ankštą kelelį per girią šunkeliu vadina...“

Ar ne teko kam matyti iškastų ar išartų ilčių, dantų? kas bus matęs „velnio pirštus?“ ar nėra jūsų apylinkėje

22 pav. Ąžuolo kelmas (Baublys).

didžiulio akmens? ką žmonės apie jį pasakoja? ar ne bus kas girdėjęs apie Rambyną? apie Puntuką?

Kaip atrodo meška? žiobrys (ir tauras)? šernas? vilkas? ar bus kas girdėjęs apie Baltvydžių žiobrius? Papieškime juos.

Ar ne bus kas girdėjęs apie seniau buvusias girias? kaip jos atrodžiusios? ar ne bus kas girdėjęs apie senovės

plėšikus? apie mūsų žmonių mūšius su rusais? kas bus iškirtęs mūsų pažįstamąsias girias? Kas dabar yra mūsų žinomųjų girių vietoje? kas nėra buvęs miške? kas gali jam pasakyti, kaip atrodo miškas?

Ar visi būsime supratę senovės girios aprašymą? ko nebūsime jame supratę? kurių žodžių?

5. Giria ir žmonės.

Giria dengė, gynė ir maitino žmones. „Miškas lietuvį, sako, kaip tiktai galėjęs, taip visados raminęs, visados myléjęs: žvėrimis, paukščiais ir vaisiais dengęs ir penėjęs, ir neprietelių mušti griūdamas padėjęs“. Visokio turto teikęs jis žmonėms. „Girios buvo lietuviams ne vien pirmoji pastogė ir uždanga nuo žiauraus oro, bet dar visų jų turtų klėtis, kurioje valgymas, apdaras ir lobis buvo pakleistas.

Bitės buvo jiems visų naudingiausias girių gyvulys, nesgi nešė *medų* ir *vašką* į dreves. Iš medaus jie darė *midų*, o vašką dažnai leido į svečią šalį. Giriose taip pat augo *apyniai*, kuriuos paupiais rinko ne vien *alui* ir midui, bet dar atminamai vežė į mugę parduoti.

Paukščių ir *žvėrių mėsa* patys maitinosi, o nuo speigų ir darganų jų *kailiais* dangstėsi ir siaustėsi; tų negavę, tat *iš* liepos *lunkų* demblius *drabužiui* audė, jau *avalus* vyžojo, iš *mauknų palagus, pūnes* ir *lapines* sau dirbo, apynius *virkščiomis ir plaušomis bei vytimis* siūlėjo ir raišiojos. Iš tų pačių lunkų vijo taip pat *virves* ir namų padargą tiekė. Iš tošių, žievių, šaknų ir vyčių pynė ir siuvo namų stotkus, beje: *rakandus, kurvius, rėčius, sėtuves, pintines, kretilus* ir taip toliau. Žilvyčių, blindžių vytis virbgalių vietoje dėvėjo. Iš beržų ir klėvų *sulą* leido, sakus, dervą ir degutą *žiburiui* tiekė.

Meškų, lūšių, briedžių ir taurų *kailiais* jau patys darėsi, jau *pluostų* ir *valčių* vietoje per upes keldamies naudojosi. Vebrų, sabalų, kiaunių, ūdrų *blomas* leido į svetimus kraštus, keisdamies jas reikalingais sau daiktais, beje: geležim ir druska. Pačius žvėrių *ragus* vienus

ant kėsčių galų maustė ir *raguotines* dirbo, iš kitų gėrė, nuo ko iki šiolei geriamą stotkelį senu įpročiu *taure*, arba *tauragiu* tebevadina.

Uogos pačios ir *grybai* girioje augo. Ąžuolai, šermukšniai, ievos ir puteliai ten pat *vaisius* nešė, kuriais jau žmonės, jau paukščiai maitinosi.

23 pav. Medžio išdirbiniai.

Kas dar yra didžiau, girios juos *šildė* ir nevien nuo biaurių darganų, lietų ir speigų bei vėtrų, bet ir nuo pačių neprietelių glemžė. Kaip kad kitas tautas pilys, kalnai ir jūrės nuo neprietelių *gyniojo*, taip mus traškančios girios ir versmės".

Girios medė tiek tiekė mums visokių gėrybių, jog kiti juokėsi iš mūsų bočių: jie daręsi ne tik medinius kaminus, bet turėję dar medines žvakes (balanas) ir medinį cukrų (medų aviliuose). Girion įjoję kirvį teturėdami, iš ten išvažiuodavę vežimu, kurį be geležies visą sau pasidarydavę, taip pat visus pakinklus iš medžio.

Todel žmonės dideliai brangina ir myli girią ir jos medžius: stiprų, storą ilgaamžį ąžuolą šimtašakėlį, žalią liepą liepatėlę, gražią eglę, gluosnį ir kitus. Apie tuos medžius nupasakoja įvairių pasakų. Graži yra *pasaka apie eglę*.

Senas ūkininkas turėjęs tris dukteris, kurių viena vadinosi Eglė. Kartą joms besimaudant, į paliktus ant

kranto Eglės marškinius įsirangęs žaltys, kuris tesutikęs išlįsti, jai pasižadėjus už jo tekėti. Kuriam laikui praėjus, ūkininko kiemán atknibždėjęs visas žalčių pulkas, ir tėvai noromis nenoromis turėję leisti dukterį. Žaltys jaunikis buvęs gražus, turtingas žalčių karalius, už kurio ištekėjus ji gyvenusi jūroje linksma ir laiminga.

Eglė sulaukusi trijų sūnų—Ąžuolo, Uosio ir Beržo, ir vienos dukters — Drebulės. Vaikams prisispyrus giminę atlankyti, vyras visokius sunkius darbus jai duodavęs, kad tik pas save ją sulaikius. Tačiau jai pasisekę visus juos atlikti. Atsisveikinusi su vyru devynioms dienoms, vaikais vedina ji išėjusi savo tėviškėn.

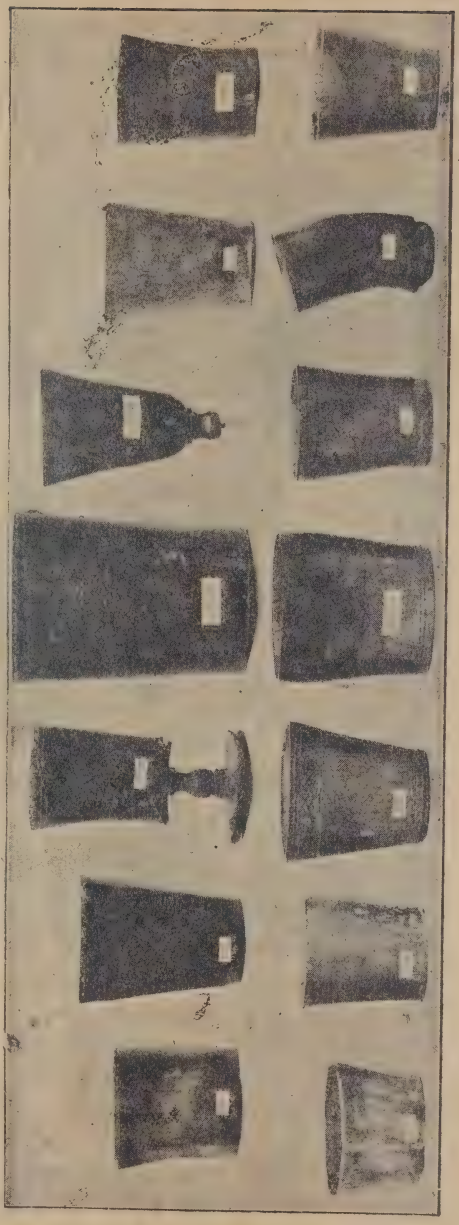

24 pav. Rago taurės ir taurelės.

Ją pamatę, tėvai ir visa giminė dideliai pradžiugę ir jokiu būdu nenorėję jos atleisti. Pasiimdami paskyrium kiekvieną jos vaiką, jie pliekę ir kankinę jį, reikalaudami, kad šis pasakytų tėvo vardą. Nė vienas brolių nepasakęs, tik sesuo išsigandusi ir visa išpasakojusi.

25 pav. Akmens kirviukai ir kaltai.

Tuomet žaltienės broliai, paėmę dalgius, pajūry iššaukę žaltį ir užkapoję.

Sutartosioms dienoms išėjus, žaltienė atsisveikinusi su visa gimine, nuėjusi pajūrin ir šaukusi vyro įsakytais žodžiais:

„Žilvine, Žilvinėli! jei tu gyvas — pieno puta, jei negyvas — kraujo puta!“

Ir atliūliavusi su bangomis kraujo puta, ir jos vyro balsas pasakęs jai, kas jį įdavęs ir kas užmušęs. Apsiverkusi žaltienė ir tarusi dukteriai:

„Kad tu pavirstum į drebulėlę, kad tu drebėtum dieną naktelę, kad tau išpraustų lietus burnelę, kad iššukuotų vėjas galvelę!“

O save ir savo vaikus ji užkeikusi kiekvieną savo vardo medžiu virsti. Ir virtusi ji liūdna egle — našle, jos stiprūs, drąsūs sūnūs—ąžuolu, uosiu ir beržu, o duktė — bailia, vis drebančia drebule.

Taip mylėdamas savo girias, tokias gražias pasakas apie medžius nupasakodamas, „dažnai miške lietuvis, ko verkia nežino“: miela jam ir graudu. „Miškas ūžia, verkia, gaudžia, vėjas žalią medį laužo; nuliūdimas širdį spaudžia, lyg kad replėmis ją gniaužo“. Žiūrint į iškirstus miškus, prisimena senieji laikai: „Kalnai ant kalnų, o ant tų kalnų kalnai ir maži kalneliai; tenai Lietuva per amžius buvo, kaip sako mūsų seneliai; ten miškai snaudė, ten meškas gaudė kasdien lietuviai iš seno; ūžė braškėjo medžiai nuo vėjo ten, kur lietuviai gyveno“. Ir klausia jis liūdnas: „Girios tamsios, jūs galingos, kur išnykote, plačiosios? dienos praeities garsingos, kur pradingote brangiosios?“

Seniau žmonės sakė: „Giria buvo, kai mūs dar nebuvo; mūs nebebus, o giria kaip buvusi vis tebebus!“ Tad degino ir kirtosi sau medžių kiek tinkami. Tuo tarpu neįžengiamos neįjojamos girių girios ėmė virsti atskirais miškais ir šilais, per kuriuos skersai ir išilgai ėjo keliai ir keleliai. Miškeliai ir šileliai ėjo retyn. Jų vietą užima dažniausiai pliki kelmai ir įdirbti laukai. Taip girioms nykstant, žmonės neberimsta, kas bus toliau. Jie pasakoja dargi pasaką apie milžinę mergaitę, kuri seniau gynusi girias ir rodžiusis žmonėms, apsidengusi meškiena, dideliu lanku už nugaros. Kartais ji ir dabar pasirodanti apsiašarojusi, nebeturinti nei meškos kailio nei lanko. Bent ką pasitikdama, ji raudojanti:

„Ltetuva yra miškuose! kirskite miškus: iškirsite miškus, nebebus Lietuvos! kirskite, kirskite!“

26 pav. Puodynės — iškasenos.

Ką giria yra davusi mūsų žmonėms? kas mūsų yra matęs dreves? lunkų demblius (karnų plaušinius, mauknas)? palagus? pūnes (būdas) lapines? (palapines)? kas mūsų yra statęsis būdas? kaip statosi jas mūsų piemenys ir skerdžiai? pas ką mūsų krepšį vadina kurviu? kurių medžių sakai tinka degutui ir dervai?

Kaip mūsų bočiai per upes kilnojosi? ar nė pas vieną mūsų pluosto (plausto) kitaip nevadina?

Kurių žvėrių blomas (kailinius) paprastai žmonės dėvi? iš kur dabar žmonės kailiniams vežasi meškų, lūšių ir kitų girios žvėrių kailių?

Papieškime kiekvienas išskėstą raguotinę ir tauragį. Kam buvo vartojama raguotinė? kas bus matęs medinę taurę? kas buvo joje išdrožta? ar sena ji buvo? kurie metai buvo joje išdrožti?

Kuriuos medinius dirbinius pardavinėja dabar mugėse (turguose)? Ką kas moka iš medžio pasidaryti, teparodie savo darbą.

Kuo būdu, girion įjoję, kirvį teturėdami, iš ten išvažiuodavę vežimu?

Kokias pasakas pasakoja žmonės apie ąžuolą, liepą, pušį, kitus medžius? ką dainuoja apie ąžuolėlį šimtašakėlį, berželį svyruonėlį, klevelį mirgančiais lapeliais, liepelę devyniomis palinkusiomis šakelėmis?

Ką jaučiame, būdami miške?

Kas bus girdėjęs pasakojant apie dejuojančią del miškų kirtimo milžinę?

Kuo kenkia Lietuvai girių naikinimas?

6. Trys amžiai.

Medis, jo žievė, tošė, lunkas, maukna — visa *medė* davė mūsų bočiams daugybę *medžiagos* įvairių įvairiausiems dirbiniams: visokiems dangalams nuo šalčio ir lietaus (palapinėms, būdoms, troboms), namų baldams (suolams, lovoms, stalams), indams (puodynėms, pintinėms, rėčiams), darbo įrankiams (kastuvams, arklams), ginklams (mietams, durekliams, lankams), laivams kaladėms, net virvėms, drabužiams, avalinei. Ko trūko, dirbdinosi sau iš „medės paukščių“ (girios žvėrių) ragų, kaulų ir kailių. Vienu betgi medžiagaliu bei ragu ne visa teapžiosi! Juk iš medžio pasidarydami visą vežimą net

su pakinklais, negi mediniu kirviu tatai mūsų bočiai pasiekdavę! Daugeliui daiktų, ypačiai *darbo įrankiams*, jie turėjo imtis kitokios negu medį ar kaulą, *kietesnės medžiagos*.

Tokiai medžiagai dirbiniams yra dabar vartojama geležis, plienas, varis, misingis. Atveža mums geležies iš kitų kraštų, kuriuose yra jos rūdų. Kalviai iš geležies nukala ant priekalo įvairių žmonėms reikalingų daiktų. Didesnius ir sunkiau nukalamus daiktus atlieka fabrikai. Turime tat geležinių kirvių, dalgių, kaltų, ašių, grotų (languose), katilų, gelžkelio bėgių, telegrafo vielų, visokių mašinų. Karo metu užgrobę mūsų šalį, vokiečiai buvo paleidę į mus 1, 2 ir 3 kapeikų geležinių pinigėlių. Dideli fabrikai sugeba geležį paversti plienu, kuris yra lankstesnis už ją, patogesnis dirbiniams. Kiti daiktai, seniau padaromi iš geležies, dabar iš plieno yra nuliejami. Gauname pirktis plieno peilių, grąžtų, plūgų, plunksnų, kardų... Iš vario, kurio irgi gauname iš svetur, mažiau pasidarome; jis yra daug trupesnis už geležį. Turime varinių katilų, puodų, pirm kelerių metų ir rusiškų varinių pinigų. Iš perdirbto misingiu vario turime misinginių virdulių, skardžių triūbų (dūdų).

Plienas ir misingis nepersenai dar teprasimanyta. Geležį ir varį žmonės pažinti pažįsta nuo senų laikų, tik seniau nemokėjo iš jų gamintis tokių tobūlų daiktų, kaip dabar jie kad gaminasi. Ne kiekviename krašte yra vario ar geležies rūdų, ne visur pigu jos gavus. Tad ne tik pas mus, bet ir kituose kraštuose, kad ir Vokioje, Lenkuose ar Rusijoje, buvo laiko, kada geležies nei vario žmonės dar nežinojo, nemokėjo nei jų iš rūdų gauti nei, kad ir gavus, jais verstis. Be medžio ir kaulo, dirbiniams jie vartojo tuomet medžiagą, kurios aplinkui kiek tinkamai turėjo: akmenį ir molį.

Užjūrių šalyse tebėra dar laukinių žmonių, kurie nepažįsta geležies ir visa ką gaminasi iš akmens, medžio, kaulo ar molio. Panašius įrankius, ginklus, papuošalus, iš tokios pat medžiagos padarytus. ką ir laukinių, senų senovėje turėjo ir mūsų, mūsų kaimynų ir visų pasaulyje

dabar gyvenančių žmonių bočiai. Apie seniausius mūsų bočių daiktus sužinome, rasdami jų surūdijusių, sveikų

27 pav. Žalvario apyrankiai.

ar sutrupėjusių, savo piliakalniuose bekasinėdami arba net šen ten laukuose, ypačiai paupiais, begulinčių. Randa-

me juose apskaldytų, išlygintų kieto titnago akmens kirviukų išgręžtoms skylėms, į kurias įmaudavę medinius kotus, ir akmens kirviukų bei kaltų be skylių, kuriuos įsprau-

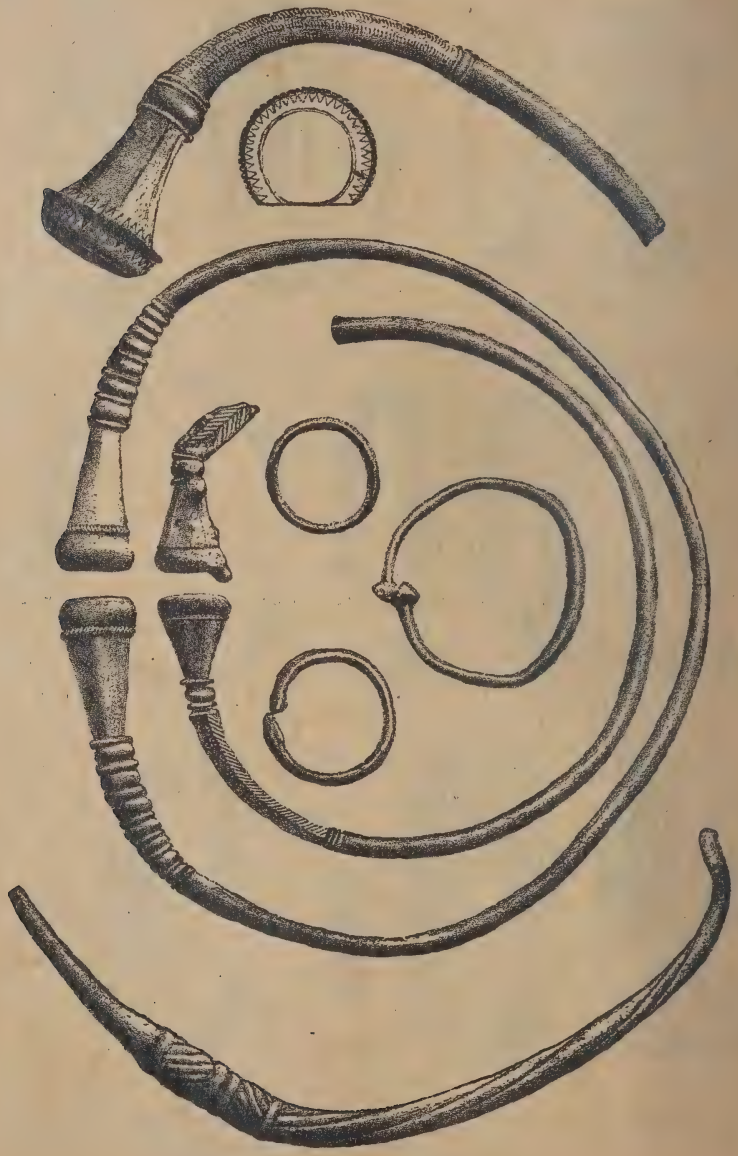

28 pav. Žalvario apikaklės, sagtys ir žiedai.

davę į perskeltus kotus. Tai buvę svarbiausi senovės žmogaus įrankiai, kuriais jis kuone visus sau reikalingus daiktus pasidirbdavęs, žemę lyg kapstuku kasęs išdirbęs, pavojui ištikus gynęsis nuo žvėries ar priešo. Be kirvių ar kirviukų, jis turėjęs dar akmeninius peilius, adatas, ietis, vilyčioms ašmenis, vąšelius žuvims gaudyti, net visokius akmens papuošalus, karolius, karolėlius ir visokias kulipkėles. Kitus tųjų daiktų, kaip adatas, ylas, kaltus, iešmus, ietis, papuošalus, ypačiai puikius vąšus, mūsų bočiai mielu noru ir iš kaulo darydavęsi. Tuo metu jie gaminęsi sau ir pirmąsias puodynes, moliu aplipindami pintines, ypačiai ąsočius vandeniui.

Tą laiką, kada žmonės sunkiu, varginančiu darbu daiktus sau darėsi, be medžio, dar iš akmens ir kaulo, vadiname *akmens amžiumi*. Tas amžius, sako, pasibaigęs pas mus pirm pusantro tūkstančio metų, kada mūsų bočiai, kaip ir jų kaimynai, ėmę dirbiniams vartoti ir kitokios medžiagos: vario ir ypačiai žalvario.

Varis sujungtas su cinu duoda žalvarį, kuris už varį yra daug kietesnis, tvaresnis ir skardesnis. Todel iš vario seniau ir dabar daug mažiau dirbama negu iš žalvario.

Tuose pat piliakalniuose, kuriuose randame akmens kirviukų ir kitokių akmens dirbinių, randame taip pat, dažnai net daug daugiau, žalvario dirbinių. Pasitaiko tarp jų vienas kitas kirvis, kardas, peilis, ietis, bet daugiausia esti žalvario papuošalų: sagtys, sagelės, kabės, špilgos, apyrankiai, karančios retežių apikaklės, grandinėlės, žiedai, kankalėliai. Kiti jųjų yra pasidabruoti, gintarais sagstyti. Pasitaiko karolių, molinių indų — geresnio darbo, negu akmens amžiuje. Tą laiką, kada, be medžio, akmens ir kaulo, gamintasi pas mus žalvario dirbinių, vadiname *žalvario amžiumi*. Tas amžius pasibaigė pas mus prieš tūkstantį metų. Tuomet prasidėjo *geležies amžius*, kuriuo ir mes dabar gyvename. Piliakalniuose, greta žalvarinių, kartais ir akmeninių daiktų, esti jau daug geležinių ginklų (iečių, dureklių, kardų), darbo įrankių (iešmų, kaltų, peilių, piūklų, kirvių, skiltuvų), esti ir papuošalų.

Tad mūsų bočiai įvairiems dirbiniams visados vartojo medį, kaulą ir molį. Akmenį seniau daugiau, pas-

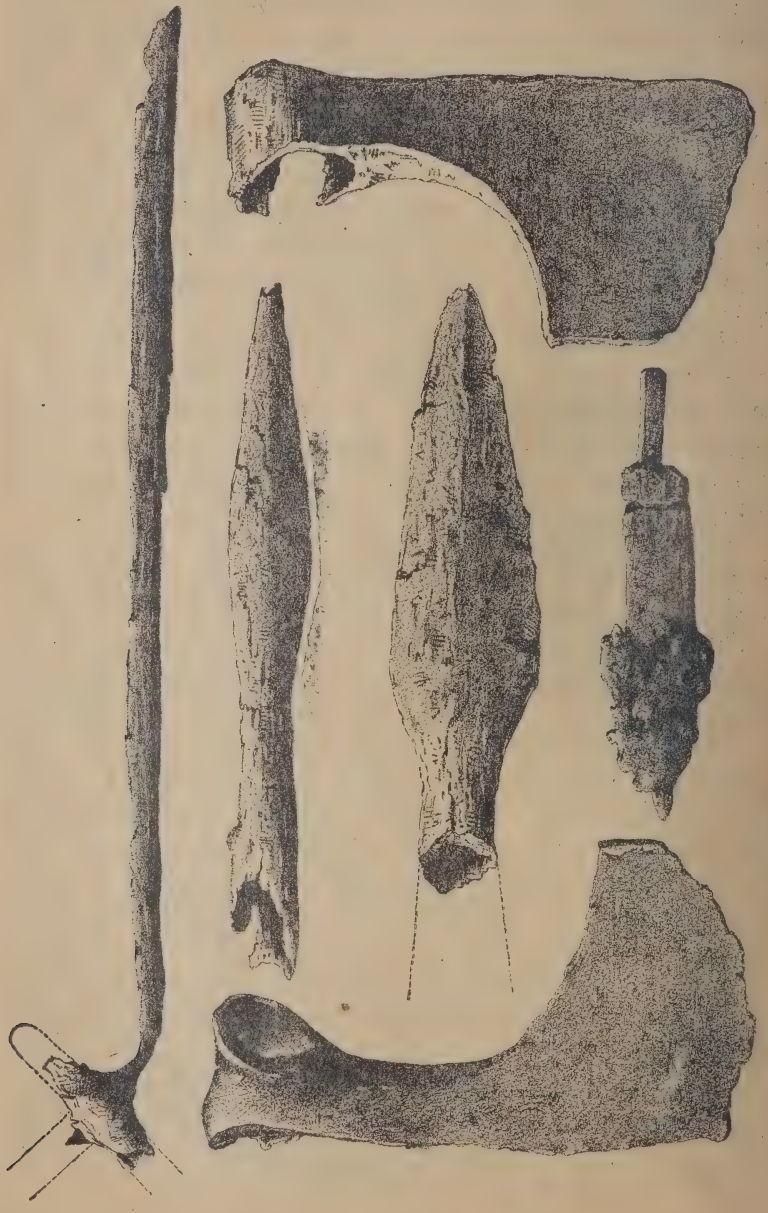

29 pav. Geležiniai kirviai, kardas, ietys, peilis.

kiau vartojo tik mažiau, bet ir dabar juo naudojasi vienam kitam daiktui (girnoms). Žalvarį labiau vartojo papuošalams, negu ginklams ar darbo įrankiams. Geležį vartojo ir tebevartoja ginklams ir kitiems dirbiniams. Mūsų metu žmonės vis labiau griebiasi plieno.

Senovės ginklus, akmens, žalvario ir geležies dirbinius, visokius padargus, papuošalus renkasi mokslininkai tam tikruose namuose, kuriuos vadiname *muzėjais*. Tokių muzėjų turime Vilniuje (Lietuvių Mokslo Draugijos muzėjus ir kiti) ir Kaune. Tų senovybių rinkiniai leidžia mokslo žmonėms lyginti surinktuosius daiktus su kits kitu, su kaimynų ir laukinių dirbiniais, ir jie stengiasi iš jų susekti, kuomet bus buvę jie pagaminti, ar bus jie mūsų protėvių padirbti ar atvežti iš svetur, vadinasi, kaip sumanūs bus buvę mūsų protėviai, ko patys iš savęs bus pramokę ir ko iš kitų patyrę. Kiekvienas radinys yra mokslininkui brangus ir todel nereikia jis niekinti ar pas save slėpti, bet, progai pasitaikius, duoti jis kuriam mūsų muzėjų, kad matytų ir naudotųsi juo visi, ne vienas kuris. Kitam mums atrodąs mažmožis mokslininkui kartais labai daug išaiškina, pasako. Mokslininkai betgi prašo, šį ar tą muzėjun atiduodant, daiktui prikergti raštelį, kuris sakytų, kame, kuomet ir kieno šis daiktas yra rastas.

Pirm šimto metų vienas mūsų rašytojas išpuvusio ir pargriuvusio ąžuolo viduryje, pasistatęs kamieną, pasidarė sau trobelę, kurioje surinko nemaž senovės daiktų. Ten buvo senovės šarvų, kardų, durtuvų, piautuvų, žalvario ir sidabro papuošalų (sagčių, žiedų, auskarų), pinigų. Tai buvo tikras, kad ir mažas, muzėjus. Tas rašytojas vadinosi *Poška*, o jo ąžuolas ir muzėjus — Baublys (22 pav.). Poškai mirus ir giminei surinktųjų radinių nebebranginant, viskas niekais nuėjo. Pati trobelė kad ir yra išlikusi, bet ištuštėjusi.

Kuriuos esame matę geležinius daiktus? plieninius? varinius? misinginius? kuriuos daiktus kala mūsų kalviai? kaip atrodo fabrikas? kas mūsų bus jame buvęs? kaip gaunama geležies ir vario?

Kas mūsų bus matęs piliakalnį kasant? kas bus matęs akmens kirviuką? akmeninį peilį? ką mūsų piemenys darosi iš akmens, o ką senovės žmonės? kaip akmenyje skylę išgręžus? ką darome iš akmens?

Kas mūsų bus matęs kokį žalvarinį daiktą? kaip atrodė žalvarinės sagtys, apyrankiai, grandinėlės?

Kas mūsų bus muzėjuje buvęs? ką tenai matęs? kas bus Baublį matęs? ką bus apie Baublį girdėjęs?

Papieškime, kuriuos būsime prisiminę senovės daiktus. Jei nebūsime jų matę, nusipieškime iš paveikslėlių.

7. Ugnis.

Nei geležinio, nei plieno, nei žalvario daikto nepasidirbdinsime be ugnies. Ir šiaipjau ugnis labai svarbu mūsų gyvenimui. Ugnis mus šildo, valgį verda, kalvėje ir fabrike geležį įkaitina ir leidžia ją įvairiausiems dirbiniams nukaldinti; stumia traukinį, garlaivį, automobilį, aeroplaną, tat kilnoja mus iš vietos vieton; žiburiu mus šviečia. Kur žvelgiame, visur ir visa iš ugnies pareina. Mažiausio daikto nepasigaminsime be ugnies! Drabužiams pasiūti ugnies lyg ir nereiktų; be adatos gi jų nepasiūsim, o kas adatą sau be ugnies pasidirbdins? Statome namus iš medžio ar iš plytų, ne iš ugnies; betgi kirviu, kurio be ugnies nepasigaminsime. Ugnies visur gausi, nuo balanos ar nuo degtukų, kurių nusiperkame kiekvienoje krautuvėje, tik dabar, pokario metu, daug brangiau už juos užmokėsime, negu pirm kelerių metų. Žmogus be ugnies anei krust; nė gyventi, rodos, negyventų!

O delto buvo laikai, kada jis turėjęs verstis be ugnies, nemokėdamas dar jos gautis. *Patys pirmieji akmens amžiaus žmonės ugnies dar nepažinojo.* Skurdus, šaltas ir tamsus buvo jų gyvenimas. Naktį kur prisigūžę patamsyje bijojo pasijudinti, aplinkui girdėdami baisius plėšruolius staugiant ir kriokiant; viskas jiems atrodė baisu, slėpininga. Šaltu metu jie šalo, kad ir kuo prisidengę, ugnies nesušildomi. Jie maitinosi žaliais grybais ir šakniavaisiais, žalia žvėrių mėsa, jų smagenimis ir krauju. Akmenį darbui teturėdami, iš akmens, kaulo bei medžio

tik ilgu, varginančiu darbu teįstengė pagaminti pačius pirmuosius, nepatogius ir nedailius įrankius. Žalio molio puodynės, kad ir apdžiovintos, neilgam tebuvo.

Kažin, ar ilgai bebus buvę žmonės be ugnies, be šviesos. Piliakalniuose ir šiaip kur randame senovės žmonių gyvenimo žymių bei palikimų, kuone visur jau gauname ir anglių ir pelenų rasti, kas rodo juos ugnį

30 pav. Mūsų protėviai gaunasi ugnies.

jau pažinus. Tad to pat akmens amžiaus, kad ir ne patys pirmieji, žmonės ugnį jau turėję. Mūsų gi metu net labiausiai atsilikę nuo mūs laukiniai žmonės, kurių kiti gyvena taip, kaip mūsų bočių bočiai tebus gyvenę, gaunasi ugnies.

Kaip bus gavę žmonės pirmą kart ugnį pažinti, nežinome. Gal vienur kur, perkūnui ąžuolan trenkus ir uždegtą pargriovus jį ant kitų aplink savaime parkritusių sausų medžių, nuo degančios liepsnos bus jie šakų ir

šakalių prisideginę. Kitur gal gavę ugnies kibirkšties, skeldami titnagu į akmenį. O gal kantriai valandų va-

31 pav. Šventoji ugnis ir vaidilutės.

landomis trindami kits kitu du šakalėliu ar vienu gręždami kitą...

Vienu ar kitu būdu gavę ugnies, žmonės jau išmoko pagerinti sau gyvenimą. Naktį laužus uždegę, neprisi-

leido žvėrių ir ramiai sau miegojo. Ugniavietę susitaisę, statėsi jau patogesnes, *šiltesnes trobas* ir nenoriai jas mesdavo, kitur keldamies. Prie ugnies *šildėsi*, vakarais ilgiau nėjo gultų, pasakodami kits kitam, ką dieną buvo prityrę ar girdėję apie savo protėvių darbus. Ugnyje *kepė mėsą*, *virė* visokius valgius; daugiau jų mokėjo pasigaminti ir įvairesnių. Iš *apdegto molio* dirbdinosi tvirtesnių ir patogesnių puodų. Nudeginę girios plotą, jos pelenuose *sėjos javų*, sodinosi daržovių. *Ėmė*, pagalios, ugnyje *perdirbinėti* iš rūdų išgautąjį *varį ir geležį*, kalti juos ir dirbdintis daiktus; akmenimi ėmė kratytis. *Žmonėms pasidarė šilčiau, šviesiau, ramiau, patogiau ir linksmiau* gyventi negu pirma.

Nepigu buvo vis delto ugnies gauti ir ją laikyti. Troboje ją saugojo seniai ir moterys, kad neužgestų. Užgesus reikdavo bėgti kur iš kaimynų jos parsinešti. Sunkiai jos gaudami ir užlaikydami, brangino pačią ugniavietę, nemielai ją apleisdavo. Mylėjo ją ir gerbė atsimindami, jog nekartą ne vien patys, bet ir visa jų giminė, mylimi tėvai ir protėviai, prie jos šildėsi ir šnekučiavo. Todel, žiūrėdami į ugnį, prisiminė mirusius ģimines, lyg matė juos pačius prie ugnies besišildant. Kai kurių vietų ugnis ypačiai buvo branginama ne vien tų, kurie tenai gyveno, bet ir kaimynų, net ir toliau gyvenančių žmonių. Tai ten, kur gyveno žili, visų mylimi ir gerbiami seniai, kurie daug matę ir prityrę mokėjo atėjusiems daug ko papasakoti iš žmonių praeities, nelaimėje žmonėms padėti ar bent nuraminti, kiekviename nuotikyje nurodyti, kas reikia daryti. Tokių vietų ugnis buvo vadinama *šventąja ugnimi*. Ją dabojo, be senių, dar mergaitės *vaidilutės*, kurios pasižadėdavo visą savo amžių ją saugoti ir neapleisti.

Visi senovės žmonės brangino ir mylėjo *ugnį* lyg savo *mokytoją* ir geradarę, bet ypačiai mūsų bočiai. Gyvendami dažnų lietų ir šalčių šalyje, jie labiau už kitus buvo ugnies reikalingi, tad labiau ją ir gerbė. Kaimynai net vadino juos *ugnies garbintojais*.

32 pav. Prometėjus.

Be dabojančių ugnį senių ir mergaičių, žmonės dideliai gerbė, kartu ir privengė *kalvių*. Gerbė juos, nes šie vieni temokėjo ugnį panaudoti, darydamies visus reikalinguosius gyvenimui daiktus. Bijojo, kad šie, ant ko nors supykę, baisios ugnies prieš jį nepavartotų. Kiti ėmė pasakoti net milžiną *Kalvelį* didžiausiu geležiniu kūju pačią saulę nukalus ir sviedus ant dangaus, kad šviestų ir šildytų žemę ir žmones. Kiti milžinai buvę paskiau užkalę saulę taip, jog žmonės jos nematę. Bet Kalvelis tuo savo kūju sudaužęs bokštą, kuriame saulė buvusi užkalta, ir sugrąžinęs ją žmonėms. Dar ilgai mūsų bočiai, sako, garbinę didžiausią kūjį, tikėdami jį esant ano Kalvelio.

Tokį tad gražų padavimą pasakojosi sau mūsų bočiai, savaip aiškindamiesi sau šviesos ir šilumos atsiradimą. Gal dar gražesnį padavimą apie ugnį yra mums nupasakoję kiti senovės žmonės, graikai. Pasak jų, ugnis iš pradžių danguje tebuvusi paslėpta, bet milžinas *Prometėjus* ją pavogęs, davęs žmonėms ir pamokinęs juos jąja verstis. Už tą savo vagystę jis buvęs nubaustas: prikaltą prie uolos, jį snapu aras kirtęs, kasdien sulesdamas jo kepenas, kurios naktį vėl ataugdavusios. Ilgiausius metus Prometėjus taip kankinęsis, iki kitas milžinas, *Herkulis*, užmušęs baisųjį arą ir paleidęs nelaimingą žmonių geradarį iš pančių ir nuo kančių.

Šit kaip pasakojęs Prometėjus, ką gera jis padaręs žmonėms, duodamas jiems ugnį ir pamokydamas, kaip su ja verstis: „Pasiklausykite, kaip menki buvo pirma žmonės, ir juos, neprotingus, padariau aš protingais, galinčiais sveikai protauti. Seniau jie žiūrėdami nematė, klausydami negirdėjo ir visą savo gyvenimą klaidžiojo it apsnūdėliai, nieko tikra nežinodami. Nežinojo jie dar šviesių medžio ar plytų namų, bet gyveno it veikliosios skruzdės po žeme, giliuose urvuose, kur neįspinsdavo saulės spindulių. Ir nemokėjo jie pažinti nei žiemos prisiartinant, nei žydinčio pavasario, nei turtingos vaisiais vasaros. Jie visa darė nesuprasdami, kolei aš neišaiškinau jiems saulės ir mėnulio patekėjimo ir jų paslaptingo nusileidimo. Paskiau aš išradau jiems skaičių mokslą ir geriausią iš žinių — abėcėlę. Aš apdovanojau juos atmintimi, visų žinių motina, visa ko pradžia. Aš pirmas užmoviau jungą laukiniams gyvuliams, kad jie tarnautų žmonėms, pamainydami juos sunkiame darbe. Aš pirmas pakinkiau klusnų pamautį arklį, kuriuo didžiuojasi dabar žmonės, ir pirmas paleidau ant vandens piaustantį jūrų vilnis linų sparnais vežimą. Žmogui susirgus, nieks seniau nežinojo žolių nei viduriams gydyti, nei odai, nei tepalų nevartojo; ligonis mirdavo, neištekęs gydytojo pagal-

bos. Aš gi parodžiau jiems, kaip taisyti tildančios skausmą žolės, kurios pagydo juos nuo visų ligų. O kas drįs pasakyti, jog jis pirm manęs radęs tokius paslėptus žemėje ir reikalingus žmonėms daiktus: varį, geležį, auksą ir sidabrą? Šit kokias dideles paslaptis, nepaprastas žinias, svarbiausius daiktus esu menkiems žmonėms suteikęs!“

Kaip ir iš ko gaunam ugnį? ar reikia ugnies knygai parašyti ir išspausdinti? kuriems daiktams nereikia ugnies? ar ugnis vien gera mums daranti?

Kaip jaučiamės, tamsumoje būdami? ar skani yra žalia mėsa?

Kodel ugnį pažinus žmonėms pasidarę šilčiau? šviesiau? ramiau? patogiau? linksmiau?

Ką būsime girdėję apie mūsų bočių „šventąją ugnį“? apie vaidilutes? gal bus kas girdėjęs apie vaidilutę Birutę?

Gal bus kas girdėjęs pasakojant apie „gyvąją ugnį“? kaip jos gauna? kam ji deranti?

Gal bus kas girdėjęs apie milžino kūjį ar kirvį, kuriuo šis saulę padaręs ir ją paliuosavęs?

Kaip Prometėjaus ugnis suteikusi žmonėms mokslo žinių ir išaiškinusi visa, kas jiems seniau buvo nesuprantama? kaip jo ugnis apdovanojusi juos atmintimi? kam reikia ugnies auksui ar sidabrui?

8. Iš Robinsono gyvenimo.

„Robinsono“ knygoje apsakoma jūrininko gyvenimas, kuris, patekęs salon, kurioje žmonių negyvenę, gyvenęs tenai keliolika metų, visus sau reikalingus daiktus pats pasidirbdamas. To jūrininko vargai bent kiek rodo mums, kaip vargti turėjo ir mūsų bočiai, iki jie išmoko išskelti ugnį, įtaisyti sau rūbus, įrankius, statytis trobas, maistu žiemai apsirūpinti.

Jūrininkas vadinęsis *Robinsonas*. Laivui, kuriuo jis per jūrą plaukęs, sudužus, pakilusios vilnys išmetę jį nežinomon salon, kurioje tiekjau metų tekę jam vienui vienam gyventi. Basas, vienplaukis, peilį teturėdamas ir miežių maišelį, o kitą—nereikalingų jam pinigų, jis *pirmą naktį medyje nakvojęs*, kurin įlipęs atsisėdęs tarp dviejų

drūtų šakų ir prisirišęs prie jų savo vilnoniu diržu. Tai buvusi netikusi nakvynė: kietos šakos taip jį badžiusios, jog kas valandą turėjęs taisytis; miegojęs budėdamas, neramiai, nes mažiausias subarškėjimas jį gandinęs. Kitą dieną jis įžiūrėjęs aukštą uolos sieną, kurios *urve*, gilumo šešių metrų ir tokio pat platumo ir aukštumo, it akmeninėje troboje jis paskiau gyvenęs visą laiką, kurį išbuvęs saloje. Kad žvėrys jo neužpultų, nusipiauta dalba jis prisiritęs daugybę didžių ir mažų akmenų, sudėjęs iš jų keturių metrų neperlipamą sieną, sustiprinęs akmenis samanomis ir smiltimis, o viršų prismaigęs smailiais akmenimis. Šitoje akmens sienoje pasilikęs sau skylę urvan įlįsti ir išlįsti, kurią nakčiai užsidarydavęs iš vidaus dideliu akmeniu. Iš samanų taip pat išklojęs sau minkštą patalą, it girios žvėris. Urve miegojęs daug ramiau ir patogiau negu medyje.

Susitaisęs sau urvą gyventi, uolos viršūnėje jis iš surinktųjų sausų šakų ir žievės sukrovęs laužą, kad pamatęs laivą, ugnim ir dūmais duotų žmonėms žinią apie save. Titnago betgi niekur neradus, ugnies išskelti nei peilio kraunomis daužant į akmenis, nei trinant du pagaliu, nepavykę. Visi akmenys buvę per minkšti kibirkščiai išskelti, o pagaliukų tiek įkaitinti, kad iš jų ugnies išgavus, jėgų jam pritrūkę, nors trynęs juos kokią valandą. Pavargęs, turėjęs tą darbą mesti. Neturėdamas ugnies, mėginęs betgi kitą kartą ypatingą sau kepsnį prisiruošti. Numušęs kiškį ir nusilupęs jo kailį, pasidėjęs kiškį ant akmens ir daužęs jį gerą valandą kietu pagaliu, taip jog šis virtęs kruvina tešla. Tą tešlą išklojęs ant saulės įkaitinto akmens ir pusantros valandos laikęs ją kaitroje. Kepsnys be galo jam patikęs; betrūkę tik trupučiuko duonos ir druskos! Šiokiais „kepsniais“, o daugiausia *uogomis, riešutais, šakniavaisiais,* pajūrio *šliužais*, želvių *kiaušiniais*, tekę jam *mistis*. Be to, jūrai ataslungant, rasdavęs jūros *vėžių*, o tinklą susimezgęs iš kartelių, upelyje ir *žuvų* sužvejodavęs.

Trūkstant jam pačių reikalingųjų daiktų, jis nemaž gavęs pasiprakaituoti, iki jų sau šiokių tokių pasitiekęs.

Tris dienas prisikamavęs, iš didžialapių gyslų nusipynęs sau kažin ką panašu į *skrybėlę*. *Naginėms* prisipiovęs dau-

33 pav. Robinsono nakvynė.

gybę medžio žievių, bet žievė tuoj plyšusi ir sproginėjusi; pagalios bepavykę rasti medis, iš kurio karnų nusipintos ir gerai išmirkytos vyžos tikę jau ilgesniam laikui. Ginklams iš kieto medžio nusidrožęs sau *durtuvą;* sulen-

kęs lanksčią šaką, sutraukęs ją virvele, nuvyta iš kanapių siūlų, kuriuos pirma vartojęs drabužiams prisirišti, ir pasidaręs *lanką,* kuriam vilyčių prisipiovęs iš nendrių, joms

34 pav. Robinsono pasivaikščiojimas.

prisidirbęs smailių kieto medžio galūnių ir paukščių pamestųjų plunksnų. Tais ginklais jau medžiodavęs kiškių ir paukščių, „iškepdamas“ juos kaip aną kiškį. Iš lapų

ir šakelių nusipynęs ir susirišęs sau *skėtį*, kuris jį dengęs nuo nepakenčiamų saulės spindulių.

35 pav. Robinsono ožkos.

Užstojus žiemai ir neturint nei ugnies, nei tinkamų drabužių, ne tik šiltesnių, bet ir paprastųjų, jiems visiškai suplyšus ir nusitrynus, reikėję skubinai taisytis sau naujus rūbus. Rūbams pasiėmęs nušautųjų kiškių kailelių,

išmirkytų, apipiaustytų ir nutrintų. Ylai ir adatai pasiėmęs kietų ir smailų krūmo dygulių. Siūlams — iš pradžių išardytų kojinių siūlų, šiems gi pasirodžius esant papuvusiems — išmėsinėtų paukščių žarnų, suskrostų, išmirkytų ir išmazgotų, pateptų kiškio taukais ir stygelėmis susuktų. Penkioms dienoms praslinkus, *rūbai* buvę pasiūti: apžėlęs, pasišiaušęs, kiškių kailiais išverstais plaukais atrodęs, tartumei, baidyklė žvirbliams vaikyti, bet pats negalėjęs savo darbu atsidžiaugti ir bėgęs į upelį pasižiūrėtų.

Taip vis besidarbuodamas, neprivalgydamas, nekartą nulyjamas, sunkiai įsirgęs. Ligoje sunkiai kliedėjęs, matęs sapnų. Atsipeikėjęs, paregėjęs pas save nesitikėtų svečių — tris *ožkas*, kurios, tur būt, užlipusios ant uolos, nuo jos nusileidusios ant sienos ir nušokusios nuo jos, nebegalėjusios iš jo išeiti. Pristigusios žolės, peralkusios, jos pripratusios prie ligonio žmogaus ir likusios jaukios. Dabar jis jau turėjęs skanaus, gaivinančio pieno. Ožkoms pritaisęs iš karčių ir šakų tvartelį, aptvėręs jį pridaigstyto ir prigijusio krūmo tvora.

Vieną dieną grįždamas iš medžioklės, užmynęs ir susižeidęs sau koją aštriu *titnagu*. Pačiupęs peilį, ėmęs skelti *ugnį*. Deimantą pamatęs nebūtų labiau nudžiugęs, kaip tas puikias nuo kelių mėnesių neregėtas kibirkštis.

Del sunkiai pažeistos kojos, tik kelioms dienoms praslinkus tepajėgęs gauti ugnies, kempinės vietoje pasiėmęs supuvusį kelmą ir pasirinkęs puvėsių ir dulkių. Sukrovęs didžiausią laužą ir pamatęs mušant aukštumon liepsną ir dūmus, ėmęs šokinėti, bėginėti, vartaliotis ir verkti iš džiaugsmo. Dabar jis jau nebebijosiąs šaltų dienų nei dar šaltesnių nakčių: *turėsiąs karšto ožkos pieno, keptos mėsos ir viralo.* Pats nebegalėjęs suprasti, kaip ligi tol kaip koks vilkas ėsdavęs žalią mėsą, kad ir sukrošęs ją „kepsniu“ vadindamas.

Turėdamas ugnies, pasiryžęs pasidirbti sau *puodų*. Prisikasęs molio, ėmęs juos lipdyti ir džiovinti saulėje. Pirmieji puodai plyšę dar neišdeginti. Aptikęs kitoniško, balto molio, jis nulipdęs juos iš naujo ir įstatęs ugnin; po dviejų valandų ištraukti iš ugnies puodai sprogę iš karto.

Ilgainiui vis delto pavykę jam puodai apsaugoti nuo sprogimo, ypačiai sukrovus iš akmenų *krosnį* ir joje puodus

36 pav. Robinsono darbas.

deginant. Pagalios turėjęs jis puodų, kad ir baisiai nedailių, kreivų, nelygiomis sienomis, bet jo ūkiui tinkamų.

Per kiauras dienas ugniai rūsint, dūmai ėdę jam akis. Dieną dar šiaip bei taip buvę galima urve darbuotis, bet jau anksti sutemstant nė prie sukurtos ugnies nebebuvę galima, nes liepsna buvusi tamsi, tvaskatuojanti. Turėdamas betgi ugnies, molio ir ožkos taukų, pasirūpinęs ir žiburiu. Iš molio nusilipdęs ir išdeginęs taurelę, kurios vienoje pusėje buvęs snapelis knatui įstatyti, kitoje gi — ąselė. Knatą susisukęs iš medvilnės pūkų, kurių radęs bevaikščiodamas po salą. Sutirpinęs taukus ir įsipylęs juos taurelėn, linksmas džiaugęsis *žiburiu*.

Saloje atsidūręs su miežių maišeliu, jis sviedęs jį šalin ir išbarstęs grūdus, lyg niekam vertą daiktą. Susipratęs ėmęs jų ieškoti, bet žolėse nebatradęs. Keliems mėnesiams praslinkus, vaikščiodamas jūros pakrante ir prisimindamas savo atvykimą salon, netikėtai pastebėjęs ten žalias miežių varpas. Nepertoli pamatęs ir savo sviestąjį maišelį: pasėjęs iš netyčių, ir miežiai užaugę. Jiems priėjus, nupiovęs juos peiliu, besuimdamas vienam kirčiui vos kelis šiaudelius, ir iškūlęs. Aprinkęs dirvai vietą paliai urvą, jis ją iškapstęs ir pasėjęs miežių dalį. Nelaiku pasėtus miežius saulei išdeginus, jis kitai jų daliai pasėti laukęs tinkamesnio meto. Sulaukęs jo, jis iš anksto pasirinktoje vietoje nupiovęs žolę, išskynęs medelius, kad usnys nesmelgtų javų, ir kapstuku išdirbęs keliolika metrų labai geros juodos žemės. Joje pasėjęs, tikriau pridaigstęs miežių: durstęs skyleles ir mesdavęs josna po vieną grūdelį. Įmetęs, kiekvieną duobelę užkasęs ir sulyginęs. *Miežiai* dabar puikiai *užderėję*. Susirišęs du pagaliu ir pasidirbęs spragilą, iškūlęs javus. Varpose atlikus nemaž grūdų, jas ištrynęs delnais.

Po vieno kito vasarapiūčio miežių buvę ne vien sėklai, bet ir duonai. Pirmą kartą savo gyvenime tekę dabar *duona kepti*. Sugrūdęs miežius išdegintame kelme lyg kokiame grūstuve, gavęs apygerių kruopų. Joms persijoti pasidaręs rėtį: tarp senų daiktų radęs muslino škurlelį, išskalbęs jį ir išdžiovinęs prieš ugnį; iš storos medžio karnos pasidaręs lanką, ant jo užtraukęs aną škurlį

ir gavęs rėtį. Vargdamas, prakaituodamas persijojęs miežius, ėmęs krosnį plūkti. Išsikasęs duobę ir išgrindęs

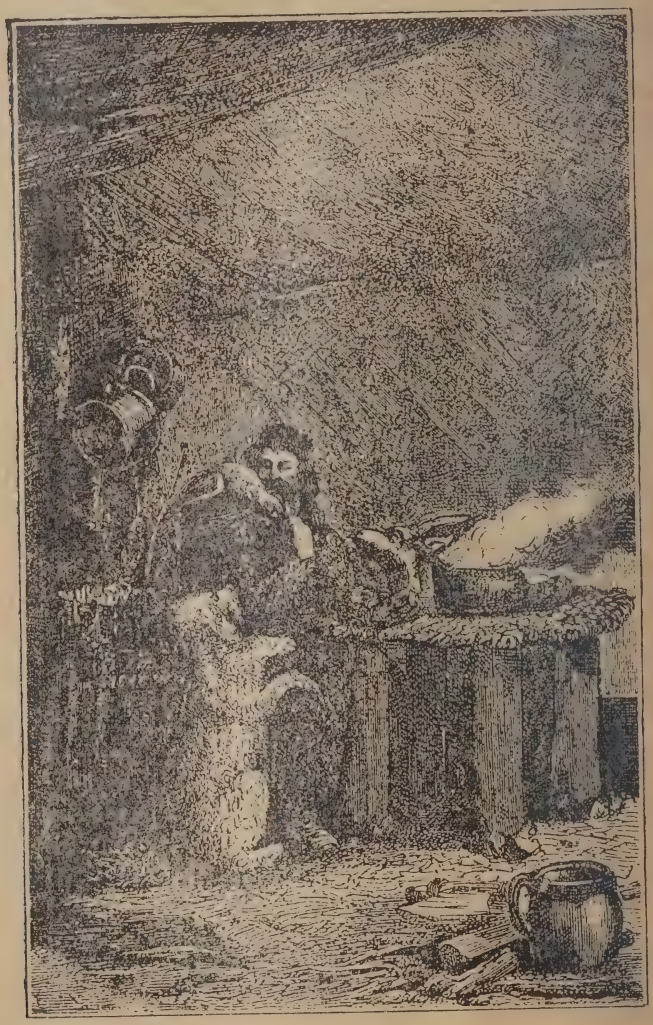

37 pav. Robinsonas ir jo draugas.

jos apačią ir sienas plokščiais akmenimis, sukūręs naujoje krosnyje didelę ugnį. Jai bedegant, užminkęs miltus,

šiūpterėjęs tešlon žiupsnelį druskos, kurios rasdavęs pakrantėje, ir išsiėmęs kelis kepaliukus. Paskiau iššėręs anglis ir pelenus, sudėjęs kepaliukus ant įkaitusių akmenų ir laukęs, kas iš to beišeis. Po dviejų valandų kepaliukai buvo iškepę. Tiesa, menkas tai buvęs ragaišis, bet pačiam darbininkui, kuris bekepdamas tiek privargęs ir duonos senai jau nematęs, be galo patikęs.

Turėdamas kelias ožkas ir norėdamas daugiau jų prijaukinti, padirbęs joms *spąstus*. Tam reikalui kurį laiką stebėjęs, kur buvo mėgiamiausia laukinių ožkų vieta, ir pasirinkęs siaurą takelį tarp uolų. Kietoje, akmeningoje žemėje išsikasęs gan gilią duobę, apačioje platesnę negu viršuje, idant ožkos iš jos neiššoktų. Viršuje kryžmai uždėjęs lengvas lazdeles, tokias, kad jos pakeltų žoles, kuriomis apvertęs iš viršaus duobę. Beregint, per savaitę pagavęs duobėje kelias ožkas ir ožius.

Prisirinkęs nebemažą bandą, mėginęs ir *sviesto* susisukti, juo kad ir pieno nemaž ėję niekais. Ne medinę, tik molinę pasidirbęs muštukę, muštuvėlį pasidaręs iš kieto medžio žievės iškarpytomis skylutėmis ir patogiu koteliu. Prisigraibęs nemažai *grietinės*, susisukęs gerą gniužulą sviesto. Neskanų, dvokiantį ožkos prakaitu, pertirpinęs ir gavęs kuone lygų karvės sviestui. Nuo to laiko turėjęs sviesto, *varškės*, net *sūrių*.

Taip tad diena iš dienos besidarbuodamas, savo rankomis gaminęsis visus reikalingiausius daiktus. Tiesa, visi jie buvę netobūli, pirmieji kartais visiškai buvę netikę ir visa tai reikalavę daug laiko. Antraisiais savo gyvenimo saloje metais tegavęs žiburį, trečiaisiais — sviestą ir sūrį, penktaisiais gi išsikepęs pirmą ragaišį. Pats nekartą galvojęs: matęs tiek amatų ir nemaž svieto pažinęs, tiek vargstąs, o kiek gavę prisivargti senovės žmonės, iki visa suradę, kuo mes dabar taip lengvai verčiamės! Visą tą laiką neturėjęs nei su kuo pasitarti, nei žmogaus balsą išgirsti.

Septyneriems metams praslinkus pamatęs toli jūrėse skęstantį laivą. Laivas sudužęs jūros kranto tarpuolyje, kur kitą kartą buvęs sudužęs Robinsono laivas. Robin-

sonui pavykę plaukomis priplaukti prie laivo. Jis ten pamatęs du žmogu, ko jau tiek metų nebuvęs matęs; abu juodu buvę nuskendusiu. Palaidojęs juos jūrėse, jis

38 pav. Robinsonas grįžta į žmones.

apžiūrėjęs visą laivą. Daug ko ten radęs: visokio valgymo ir gėrimo, darbo įrankių, ginklų, drabužių, baldų. Susikalęs sau plaustą, ėmęs tuos daiktus kilnoti salon ir

krauti urvan. Dabar jis virtęs turtuolis! Gavęs kirvių, kaplių, kastuvų, oblių, galąstuvų, žirklių, peilių, kūjų, piūklų, grąžtų, kablių, vinių, katilų, girnų, meškerių, žiūronų, šaudyklių, net kanuolių, kardų, durtuvų, parako ir kulipkų, sausainių, rūkintos mėsos, lašinių, kumpių, ryžių, žirnių, kviečių, rugių, avižų, kavos, cukraus, net vyno, skalbinių, rūbų, paklodžių, pogalvių, antklodžių, dėžių, lentų, langų, virvių, geležies, popierio, plunksnų, rašalo, knygų, pinigų, net laikrodį. Kartu pasiėmęs su savim šunį ir dvi kates, kurios vienos teišlikusios laive gyvos.

Jo gyvenimas dabar virtęs patogesnis, malonesnis. Tačiau pirma jis buvęs lyg ir pamiršęs apie kitus žmones, kaip ir pripratęs prie savo gyvenimo. Dabar betgi daugybė rakandų, įrankių, ginklų nuolatos priminę jam toli gyvenančius žmones, kurie tuos daiktus dirbę ir vartoję. Jis ėmęs jų ilgėtis, įsigeidęs apleisti salą. Tam reikalui iš išdubinto medžio pasidirbęs sau *laivą*, vairą ir irklus, mėginęs išplaukti jūron, bet smarki srovė tik ką nesudaužiusi laivo ir jo paties nepaskandinusi. Jis gavęs likti saloje.

Po metų kitų betgi saloje radęsi daugiau žmonių. Tai buvę laukiniai, kurie iš kaimynės salos čionai atklysdavę. Robinsonui pavykę pabaidyti jie šaudymu ir paleisti laukinis, kurį jie žadėję nužudyti. Tas laukinis, jo pramintas Pentkumi, likęs jo mylimas draugas ir padėjęs jam darbuotis. Laukiniams dar kitą kartą atplaukus, juodu paleidusiu ir Pentkaus tėvą ir jūrininką, kuris, pasirodė, laivui sudužus, buvęs išsigelbėjęs su savo draugais kitoje saloje. Keturiese jiems tekę dar susikauti su jūrininkais, kurie su savo laivu ties sala sustoję, žadėję joje badui ir mirčiai palikti kelis savo supančiotus draugus. Robinsono būreliui pavykę jūrininkai įveikti.

Pagalios, išbuvęs saloje vienui vienas dešimtį metų ir dar apie ketveris metus kartu su savo draugais, Robinsonas apleidęs salą ir laivu sugrįžęs savo kraštan. Tėvų betgi neberadęs gyvų. Saloje palikęs keliolika jūrininkų, kuriems talkon paskiau pasiuntęs dar keliasdešimt norinčių joje apsigyventi žmonių, vyrų ir moterų.

Kas mūsų mėginęs taisytis sau urvą ar statytis palapinę? ką ten sunešęs? kaip pasidaręs sau lanką ar durtuvą? ar ne mėginęs įskelti ugnies?

Kaip pas mus pina skrybėles? kaip audžia audeklus? kaip siuvasi drabužius?

Kas mūsų bus mėginęs lipdytis puodus? kas matęs puodžius puodus lipdant, tepapasakojie kitiems, kaip jie juos lipdo.

Kaip duona kepama? kokia reikalinga tam krosnis ir kurie įrankiai?

Kaip sviestą suka ir spaudžia sūrį? kas bus matęs centrifūgą? kaip yra varomas centrifūgos darbas?

Kaip bus palengvinę Robinsono gyvenimą jo atgabentieji iš sudužusio laivo darbo įrankiai? ginklai? rūbai? patalinės?

Ar būtų įstengę senovės žmonės per dešimtis metų pasigaminti visa, ką Robinsonas buvęs sau pasigaminęs?

9. Namai ir darbai.

39 pav. Būda.

Sunku buvo verstis Robinsonui atsidūrus vienam dykoje saloje, betgi jau mačiusiam, kaip ką žmonės sau pasidaro, per keleris metus pavyko jam pasigaminti pačių reikalingųjų, kad ir neperpuikiausių, įrankių ir ginklų, ir gyveno jis neblogiausiai. Daug vargingesnis buvo mūsų prabočių gyvenimas. Nematę dar, kaip kuris daiktas bus padaromas, kuriam reikalui tiktų ir koks turėtų atrodyti, visa jiems tekę iš galvos prasimanyti, dideliu vargu pasidirbti. Sugadinę nemaž medžiagos iki ak-

mens ar šiaip menku įrankiu pasidirbę šiaip taip tinkantį daiktą, tėvai ir vaikai bei vaikų vaikai vis ir vis darėsi sau šitokių, ne kitokių, daiktų. Nekartą per šimtus metų vertėsi žmonės mažkam bederančiais darbo įrankiais ar ginklais, iki vienam kuriam dideliu vargu, prakaitu teko prasimanyti kas geresnia, patogesnia. Tuomet jie nustojo dirbęsi tuos daiktus „senobiškai“ ir ėmėsi dirbti nauju, tobulesniu būdu. Kartais betgi vienoje vietoje jau dirbosi ir vartojo naujus daiktus, o kitoje jų nežinojo ir senobiniais tebesivertė. Kai kada toje pat vietoje vienas jau verčiasi nauju būdu, o kitas tebevargsta senobiniu. Tebematome dar greta kits kito vartojant medinį arklą ir geležinį plūgą, dūminę pirkią ir aukštus mūro rūmus.

40 pav. Baslių trobos.

Kiekvienas mūsų daiktas, lyg gyvas, sako mums apie tą darbą ir vargą, kuris teko žmonėms pakelti, iki per metų metus yra jį šitokį dirbti pramokę. Minte jis mums primena tuos menkesnius daiktus, kuriuos, vis gerindami, vartojo mūsų bočiai ir tėvai, iki yra jį priėję. Tik pagalvokime sau apie mūsų namus ir darbus.

I. Sodžiuje ar mieste, visur betgi gyvename namuose. Sienomis, stogu ir krosnimi apsigynę nuo šalčio ir lietaus, lyg pamirštame visą pirm mūs buvusių žmonių gal-

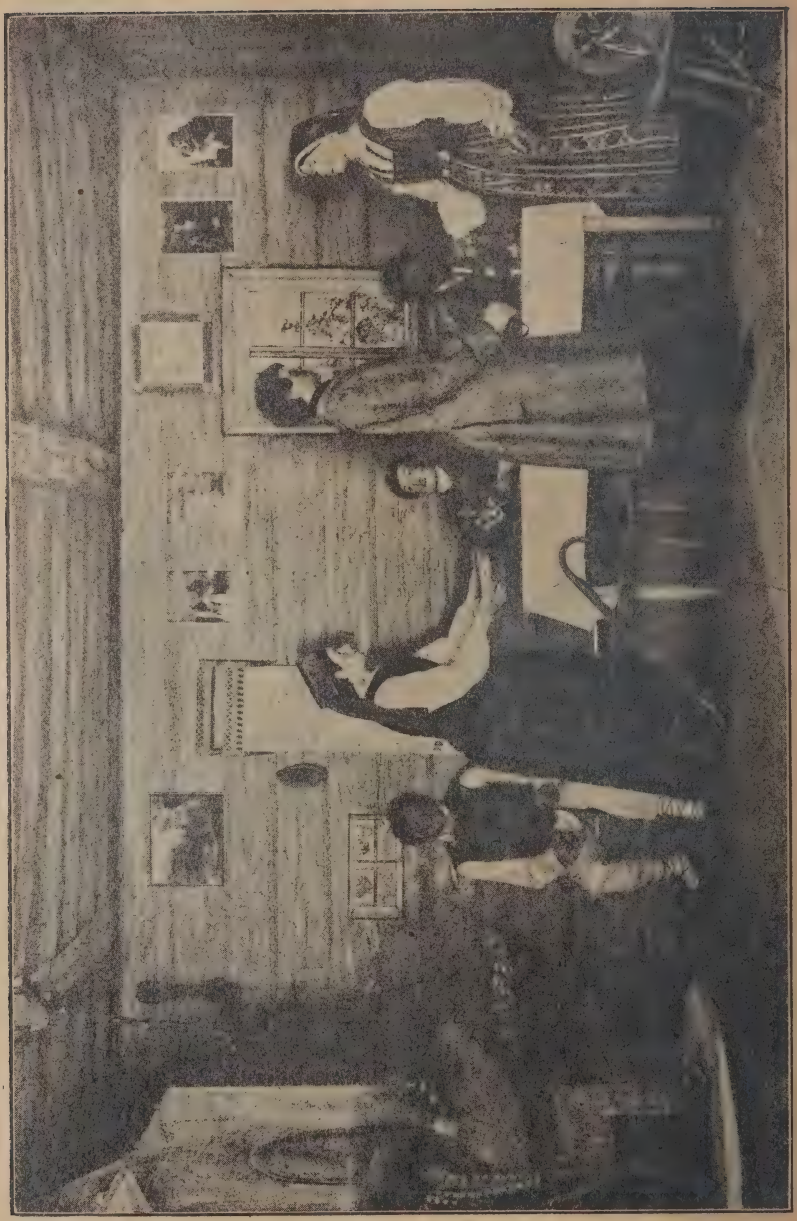

41 pav. Grįžioje.

vojimą ir darbą, kuris leidžia dabar mūsų dailydėms, mūrininkams ir šiaip darbininkams statytis šiokius ar anokius namus. Lyg, rodos, žmonės visados tokiuose pat ar bent panašiuose namuose gyvenę! Tuo tarpu daug, labai daug išėjo laiko, iki mūsų bočiai namus ėmė statytis ir juose gyventi. Nebeatmenamoje dar senovėje mūsų prabočių prabočiai, kaip anas vargšas Robinsonas, bus turėję *medyje,* ypačiai jo drevėje, ieškotis sau prieglaudos, nakvynės. Aišku nusimanyti, ar bepatogūs jiems buvę šitoki namai, kad ir be kokio darbo jų gaunamieji! Todel veikiai, tur būt, bus jie prasimanę, kaip mūsų piemenys, iš šakų, kartelių, lapų, samanų ant žemės statytis būdas — *palapines.* Šitokias lengvai pastatomas palapines gal bus jie jau namais ir vadinę. Nuo šalčio betgi palapinės nekiek tedengę. Ėmę slėptis kad ir nebe urvuose, kaip Robinsonas, nes pas mus nėra tokių uolų, kaip jis kad radęs, bet rausęsi žemėn, žemėmis dengęsi — *rūsiuose*, lygų mūsų sodžiaus (ypačiai gelžkelio pylimuose) pirtyse. Šitokiuose žemės rūsiuose nuolatos ugnį kūrenant ir leidžiant dūmus, daug lengviau buvo pakelti žiemos šalčiai ir atsiginti vasaros uodai.

42 pav. Krosnis.

Žvėriui ir piktam žmogui nesunku betgi buvo pulti palapinė ar rūsys. Todel žmonės ypačiai mėgo

gyventi sunkiai prieinamose vietose, kur nors ant kalvelės, iš kur toli aplinkui matyti, tarp pelkių ir balų, kur vieni težinojo kaip įėjus ir išėjus. Patogiausia buvo įsikūrus ant upės ar ežero vandenų, įsmeigus baslius ir ant jų pasistačius grindinį ir trobą; su krantu jie siekėsi dubia kalade — laivu. Šitokių vandenin įsmeigtų baslių grindiniui palaikyti tebematyti dar mūsų vandens malūnuose. Patys betgi *basliai trobesiai*, greičiausiai, labiau bus buvę

43 pav. Daržinės.

panašūs į mūsų varguolių bakūžėles, tik dar už anas prastesni. Iš pradžių tai turėjo būti paprastos palapinės — būdos, paskiau būdoje radosi žemų šalinių sienų, pryšakinė ir užpakalinė, aukštas šiaudinis stogas smaigaly, pro kurį ir šviesa ir dūmai ėjo.

Paprastoji palapinė pasistatyti ar rūsys išsirausti nebuvo labai sunku, tad žmonės nebrangino savo darbo ir, prireikus, lengvai kūrėsi kitoje vietoje naujų. Sunkiau buvo pasistatyti troba ant vandens: tai reikalavo daug darbo ir vargo, bet buvo patogiau negu sausumoje, sau-

giau prieš žvėris ir priešus. Pramokę gintis, žmonės ėmė trobas statytis sausumoje, bet jau didesniu darbu, tvirtesnes, gyveno jose šimtą ir daugiau metų, pripratę prie jų nenoriai jas apleisdavo, prireikus kitur įsikurti ir naujų pasistatyti. Jie statėsi vis įvairesnių trobesių, aptverdami juos aukšta kuolų tvora, už kurios patogiau gynėsi pasislėpę. Pradėję anksta lindyne, paskiau ėmė statytis *dūmines pirkias*, kuriose ir žmonės ir gyvuliai buvo po vienu stogu. Kiti paskiau turėdavo ligi 20 įvairių trobesių — be grįčių, dar klėčių, svirnų, kučių, rejų, jaujų, kluonų, daržinių, pirčių, kalvių. Be *medinių*, radosi dar *molinių*, paskiau *plytinių namų* ir puikiausių, ypačiai miestuose, *rūmų*, *bažnyčių*.

44 pav. Klėtis.

Pirm keliolikos metų tebebuvo užsilikusi dar viename Lietuvos užkampyje, kokius dvejus šimtus metų beskaitanti, senobinė dūminė. Tai buvo didelis, apie 20 metrų ilgumo ir virš 8 metrų platumo, trobesys su plačiomis pastogėmis. Susidėjo iš galinės kamarėlės, aplubotos, su mažu langeliu (šeimininkų miegamasis), iš plačios vidurinės bendrosios pirkios, „numo“, su ugniaviete kerčioje; ugniavietei iškasta žemėje, virš 2 metrų ilgumo ir trijų metrų platumo, duobė ligi kelių gilumo, kad galima būtų ant krantų atsisėsti; nuo lubų ties ugniaviete, ant trijų balkių

45 pav. Svirnelis.

pakabinta, kabėjo kibirkštims saugoti iš virbų pinta ir moliu apmesta, apversto laivo pavidalo, pakriautė. Viduriu „numas“ buvo nelubotas; tik galuose ant balkių ties ugniaviete ir per kamarėlę pataisyta užlos, kur buvo dedami daiktai, visokia medžiaga, o kartais ir svečiai miegojo. Pat gale užlos vadinosi palėpe, nes jos dengė lėpį, jaukiausią vietą poilsiui vasarą. Kitame trobesio gale, „numogale“, buvo du skersai dalytu nelygiu skyriu gyvuliams. Iš „numo“ į „numogalį“ ėjo nedidelės durelės ant medinių kačkų. Iš lauko į „numą“ vedė didelės įeinamosios pusiauverinės durys ant trijų porų kengių; tos kengės vienos tebuvo visame trobesy iš geležies, visa kita — iš medžio, vien kirviu, grąžtu ir kaltu (be piūklo) daryta. Be to, buvo dar šalutinės, irgi pu-

46 pav. Pono rūmai.

siauverinės, durys ir antras langas, $^1/_2$ metro aukštumo ir apie tiek jau platumo. Sienojai — egliniai, apvalūs, sudurti į šulus su įkarpomis ir numogale sutraukti sienomėčiais; sienų kerčios sukirptinės ir lygios. Pamatai tiesti tiesiog ant žemės; asla — plunktinė. Stogas — šiaudų, iš apačios žieve pamuštas, nuleistas ant nuolydų, kurie sudaro viškas. Pastogėse laikomi ūkio įnagiai. Stoge paliktas nepadengtas čiukuras dūmams išeiti ir vėdinti. Kad vėjas stogo nedraskytų, kreigas apdėtas lekiais.

II. Gyvendami patogesniuose namuose negu mūsų bočiai kad yra gyvenę, turime geresnius darbui įrankius, geriau jį atliekame, daugiau gauname iš jo naudos, daugiau jos ir ieškome. Senovės žmonės vargingiau gyveno, bet, geresnio gyvenimo dar nematę, nedaug ir tereikalavo. Mes gyvename daugiausia iš žemės, artojo darbu, taip pat amatininko, kaip siuvėjo, kurpiaus, dailydės, kalvio, arba fabriko darbu. Ne sėjęs, ne piovęs, duonos negausi, be duonos gi koks gyvenimas! Tuo tarpu pačios seniausios senovės žmonės, sėti nė piauti dar nemokėdami, gyveno be duonos, kaip anas mūsų Robinsonėlis savo saloje pirmaisiais keleriais metais. Mūsų *bočių bočiai*, sako, daugiau bus *gyvenę medžiokle ir ganiava, negu žemės ūkiu.*

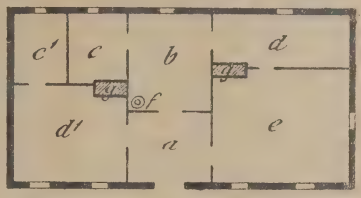

47 pav. Namų planai.

a — priemenė, *b* — virtuvė, *c* ir *c'* — kamaros (seklyčios), *d* ir *d'* — trobos, *e* — šeimynos troba, *f* — kaminas, *g* — krosnis,

Dabar *medžioklė* tėra tik pramoga. Kiškis ar kurapka šauliui nušauti ne tiek naudos, kiek malonu, pasitraukus kelioms valandoms nuo vienodo darbo, pasivaikščioti su šunim po laukus. Seniau betgi, kaip medė teikė žmogui medžiagos reikalingiausiems daiktams pasidirbti, taip medžioklė davė jam reikalingiausių drabužių ir mėsos. Meškoms, taurams, žiobriams, briedžiams, šernams medžioklė buvo svarbus, rimtas, kasdienis žmonių užsiėmimas. Jis buvo pavojingas, nes žvėrys ne bailieji kiškiai, o ginklas ne dabartinė šaudyklė, tik iš pradžių dengtoji duobė, akmuo, kuolas, vilyčia, vėliau kirvis ir ragotinė.

Štai kaip dar pirm kelių šimtų metų žiobriai pas mus medžiota: „Kas nori žiobrių medžioti, tas turi būti stiprus, lengvas ir vikrus. Medžioklei parenkama vieta, kurioje medžiai atstumo esti lygiai nuo kits kito ir nėra labai stori, kad lengva būtų aplink juos suktis, bet ir neperlaibi, kad uždengtų. Medžiotojams po medžiais sustojus, o šunims žiobrį pakėlus, jis puola tą žmogų, kurį pirmą

48 pav. Žiobrio medžioklė.

pamato. Tas dengiasi medžiu ir ragotine muša žvėrį. Įžeidžiamas žvėris vis labiau įniršta ir ne tik ragais stengiasi badyti, bet ir savo šiurkščiu, kietu liežuviu už drabužio

49 pav. Meškos medžioklė.

griebti; jei tatai jam pavyksta, žmogus nebišliekti gyvas. Pavargęs medžiotojas meta žvėriui po įkojomis raudoną

skrandą, kurią šis įnirtęs mindžioja ir drasko. Tuomet kitas medžiotojas atitraukia nuo savo draugo žiobrio dėmesį ir pamasina savęsp, sušukęs: „liuliuliu!“

Toji mūsų bočių žiobrių medžioklė labai primena Ispanų šalies gyventojų kruvinus žaidimus su buliais; tie žaidimai ligi mūsų dienų tebėra tenai užsilikę.

Kautis su žvėrimis tekdavę ne tik išėjus jų medžioti, bet ir ginantis nuo jų savo kaimenę. Senovės žmonės gan anksti ėmėsi pratinti prie savęs, jaukinti ramesniuo-

50 pav. Jaučių orė.

sius laukinius gyvulius, kurių gaujų gaujos laukuose, pievose dykinėjo. Iš pradžių, manoma, bus jie prisijaukinę kalnų *avis* ir *ožkas*, kurios teikė jiems vilnos ir pieno, mėsos ir odos. Ėmė jaukinti taip pat girių taurytes, nuo kurių paeina mūsų, tiek pieno ir mėsos mums duodančios, *karvės*, ir šernytes, mūsų riebiųjų *kiaulių* „bobutes“. Iš ežerinių *žąsų* bei *ančių* prisijaukino sau mėsai naminių, paskiau prisijaukino dar *vištų* ir *kalakutų*

Gandras pats prisigūžino prie žmogaus. Kurį laiką vartojo žmonės prijaukintą *sakalą* paukščiams medžioti.

Tačiau visų brangiausi buvo mūsų bočiams *žirgas* ir *šuva*. Žirgą jie bus prisijaukinę nuo laukinių žirgų, kurių gaujos dar pirm kelių šimtų metų pas mus pievose, giriose laisvai sau ganėsi, o šunį — nuo vilkų. Kitas mūsų šuo tebėra panašus į vilką, bet piktas vilko būdas pas daugelį šunų yra virtęs geresnis. Šuo yra mūsų didžiausias draugas, ištikimas mums nelaimei atsi-

51 pav. Akėja.

tikus, sargas ir gynėjas. Tad myli jį žmogus, šunienos — mėsos nei odos — didžiausioje bėdoje nenorėdamas vartoti.

Lygiai mylėjo jis ir tebemyli savo žirgelį, visaip jį vadindamas: bériu, juodžiu, juodbériu, baltakoju. Žirgai iš pradžių buvo mūsų bočiams raitiems joti, o kumelės — pienui laikomos. Kumelės pienas yra labai sveikas; jo gerti siunčiami yra ligoniai pas totorius, kurie toli nuo mūs tyrlaukiuose gyvena ir laiko daug kumelių. Paskiau,

prasimanę vežimus, ėmė kinkyti į juos kumeles; šlajikėms kinkėsi iš pradžių šunis, šuntakiais girias išvažinėdami. Vežimais važinėjo iš pradžių tik moterys, seniai ir vaikai, nes vyrai ilgai tebesidrovėjo, lyg negaliai, vežimu važiuoti. Pramokę arti, iš pradžių arė ožkomis ir jaučiais; žirgus paskiau pristatė prie arklo, ėmę juos vadinti nuo to laiko arkliais.

Dideles dideliausias gyvulių kaimenes susirinkę iš visų kiemų ir kaimynų, ganėsi mūsų bočių piemenys raliuodami, senių skerdžių prižiūrimi ir pamokomi, šunų

52 pav. Grėbia.

padedami. Pavasarį išėję į tolimąsias vietas, kitą kartą grįždavo tik rudenį lytingoms dienoms užstojus. Kaimenės ir gyvuliai tai buvo didžiausias mūsų bočių turtas, koks jis dabar kad yra kai kurioms toli nuo mūs gyvenančioms giminėms, kurios tyrlaukiuose nei aria nei sėja, tik verčiasi *ganiava*: gyvulys mėsai ir pienui, gyvulys odai, drabužiui ir palapinei, gyvulys jodinėti bei važinėti, gyvulys mainams bei pardavimui, gyvulys kraičiui.

Lig šiolei tebebranginame savo gyvulius, tik verčiamės ne tiek jais, kiek labiau žiūrėdami žemės ir jos vaisių.

Be medžioklės, senovės žmonės ieškojo sau maisto ir *žvejyba*. Vertėsi ir girios bitėmis, *medumi*, iš kurio darėsi skanių skaniausį gėrimą midų.

Žemės vaisiais iš pradžių tiek tesinaudojo, kiek ji pati jiems teikusi neariama nesėjama. Tai buvo uogos, grybai, įvairūs medžiai ir šakniavaisiai. Vėliau, įsistebėję, kaip dygsta, auga ir noksta javai, jie ėmėsi patys jų sėti. Akmens kapstuku ar šaka prisikapstę ir supūrenę žemę paliai savo gyvenimą, jie sėjo jon grūdų ir sėmenų, visų pirma *miežių*, *kviečių*, *sorų ir linų*, vėliau *rugių* ir kitokių javų. Tai buvo nedideli, platūs laukai, tik mažas žemės plotas, nelyginant mūsų daržas.

Pramokę jungan statyti prijaukintus gyvulius, mūsų bočiai iš pradžių jan statėsi ožkas, paskiau jaučius, pagalios arklius. Metę šakas, stvėrėsi *arklo*. Sėjai rinkosi ne laukus ir lygumas, kaip dabar kad pasirenkame. Lygumose tebebuvo dar šlapia ir drėgna, patys gyveno ant kalnų, juos arė ir sėjo; kitur lig šiolei tebedainuoja — „ant kalno rugelius sėjo“. Sėjai ypačiai brangino *lydimus*: išdeginę girios plotą, išdegintoje vietoje pelenuose sėjo, pirmaisiais metais derlius buvo kuo puikiausias. Laukams kur-ne-kur tebesant išsimėčiusiems tankiose giriose ir tebesant dar daug ūksmės ir drėgmės, javai vos vos teprinokdavo, o ir prinokusieji ilgai reikėjo džiovinti. Džiovino jaujose, iškūlę grūdus krovėsi klėtyse.

Daržovių ilgai dar nepažino. Pirm 500 metų stebėjosi mūsų žmonės vokiečiams kopūstus valgant ir biaurinosi jais, it gyvuliais. Vėliau betgi, iš kaimynų pažinę, sodino ne tik kopūstus, bet ir ropes, burokus, morkas bei kitas daržoves. Bulbes tepažino pirm šimto metų. Iki jų dar nebuvo pažinę, nekartą badu mirė, javams neužderėjus. Sodų ilgai dar neturėjo, o tik girines obelis ir kriaušes.

Toks tatai buvo mūsų bočių *žemės ūkis*, iki jis, vis gerinamas, vis nauja ką patiems prasimanant ar iš kaimynų pasigaunant, yra virtęs toks, koks jis dabar kad

yra: platūs iki užmatant laukai įvairiais, kasmet mainomais javais, daržovių pilni daržai ir vaismedžių sodai, galvijų tvartai ir kutės.

Žmonės pasakoja mums, kaip radosi pas mus bulbės. „Pilypas Brazdauskis, Salantų parapijos pasiturįs ūkininkas, 1806 m. javų parduoti važiavęs į Prūsus ir iš ten pagrįžęs, taręs savo šeimynai: „Štai pirkau jums septynias kartopėles. Vokiečiai sako esant jas iš Amerikos parvežtas, labai

53 pav. Rugienos.

naudingas ir skanias. Mergaite, torielką paėmusi sugraižink vieną — paragausime ir suprasime, ar tiesą vokiečiai sako". Mergaitė tuojau sugraižusi vieną žalią kartopėlę. Pilypas ir visa šeimyna, su druska apsūdindami, kandę, bet praryti negalėję. Pilypas liepęs duoti kiaulei; ta beregint vieną sučiaupiojusi. Pilypas atsiliepęs: „Penkias likusias įdiekite darže; kad patys negalėsime valgyti, bent kiaules pašersime!" Mergaitė tuojau darže pas namą ir sudiegusi. Išdygus, stebėjęsi visi naujos žolės lapais ir laiškais.

Tais pačiais metais rudeniop atvažiavęs iš Liepojos vokietis linų pirkti. Tam Brazdauskis taręs: „Pirkau kelias kartopėles, bet nežinau kaip su jomis apsieiti. Pamokyk

mane!“ Vokietis apsakęs, jogei vėlai rudenį reikia jos rauti; norint valgyti — reikia jos virti ar kepti, per žiemą laikyti arba rūsyje arba kamaroje, it batvinius. Pavasaryje anksti sėti, bet retai. Pilypas, gavęs rudenyje iš penkių galvelių tris dešimtis tris, keleta išvirinęs ir visi ragavę, atlikusias sėkiai palaikę.

O jogei jos yra apvalios, kaip ropės, del to ir praminė roputėmis. Kitur jas vadina bulbėmis arba bulvėmis, dar kitur dulėmis.

Taip tat nesenai tas žemės vaisius įveistas paliko mūsų šalyje.

Ar mano parapijoje ariama plūgu? kuo skiriasi arklas nuo plūgo? kokius namus pas mus stato?

Kokios pas mus yra pirtys?

Koki pas mus yra namai? kaip atrodo mūsų troba? kaip ji yra pastatyta?

Kiek ir kurių yra pas mus trobesių? papieškime klasės ir mūsų trobos planą.

Kas mūsų bus matęs seną trobą? kaip ji atrodo? papieškime ją.

Kaip vadinasi mūsų namų dalys?

Kas pas mus medžiojama? ar senai pas mus, pasak žmonių, meškų būta? kas tai yra žiobrys?

Papieškime girios ar lauko žvėris, kurie yra pas mus.

Kuriais vardais arklius pas mus vadina? papieškime arklį.

Kaip vadinasi mūsų šuo?

Kokias dainas dainavome, gyvulius beganydami? kokias pasakas pasakojo mums mūsų skerdžius?

Kurių žuvų pas mus sužvejojama? ar turi tėvai avilių? kaip renkama medus?

Kurių javų pas mus sėjama? kurių daržovių sodinama? papieškime ropę ir kopūstus.

Ką vadiname žemės ūkiu?

10. Seimyna ir giminė.

Mūsų šeimyna nėra didelė: tėvas, motina ir vaikai. Kai kuriose betgi šeimynose tėvas ar motina yra pasimirę, kitose nėra vaikų. Kai kur šeimynoje gyvena dar artimosios ir tolimosios giminės — tėvo arba motinos tėvai, dėdės ir tetos ar šiaip kas, net ir ne giminės —

samdininkai ir samdininkės: tarnaitės, piemenys, bernai — darbininkai. Ne visi šeimynoje dirba tą patį darbą. Tėvas — artojas aria, sėja, akėja, piauna ir šiaip atlieka

54 pav. Šeimyna.

vyriškus darbus; tėvas — kurpius batus siuva arba taiso; tėvas — dirbtuvės darbininkas, kad ir ne namie, atlieka vėl savo darbą; tėvas — gydytojas užsiima žmonių gydymu. Motina paprastai daboja šeimynos ir namų tvar-

kos — vaikų, pietų, apdarų, švarumo. Vyriškiai atlieka vienus darbus, moteriškės — kitus.

Vienų ir kitų darbai taip pat ne vienodi. Sodžiaus gyventojai dirba žemę, miestelių ir miestų gyventojai dirba amatuose (kalviai, kurpiai, siuvėjai), dirbtuvėse ir fabrikuose, verčiasi prekyba (krautuvininkai) ir kitokiu darbu (kunigai, daktarai, mokytojai, advokatai). Kunigas, gydytojas arba advokatas žemės nedirba, o vėl ūkininkas nei dvaro bernas ar kumetis nebus kunigas nei mokytojas.

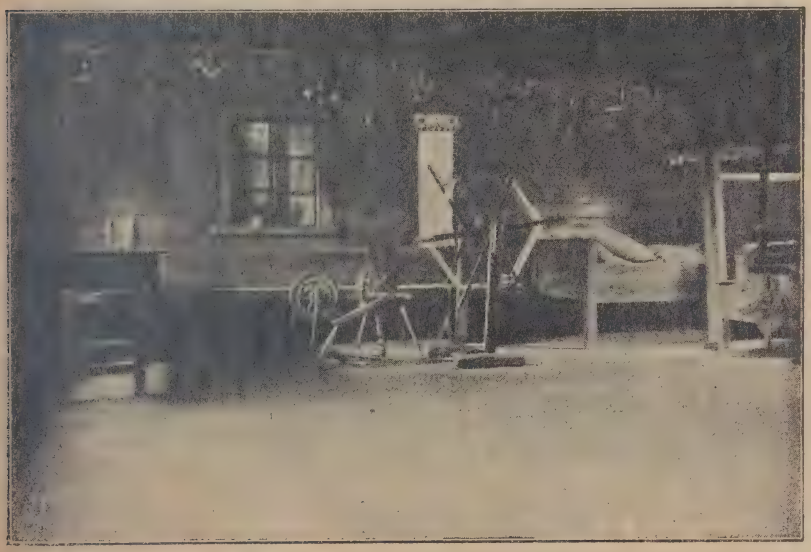

55 pav. Moters darbo įrankiai.

Yra šeimynų, kur tėvui neuždirbant tiek, kiek reiktų šeimynai užlaikyti, jam paliegus ar pasimirus, motina yra priversta atlikti jo darbą, kartais net pasisamdyti darbui per šalį. Tad turime moterų, kurios pačios veda ūkį ir atlieka visus lauko darbus. Didelei šeimynai neįstengiant išsilaikyti, dukterys priverstos yra griebtis vyriškųjų amatų ir kitokių, paprastai tik vyrų teatliekamų darbų. Turime moterų gydytojų, dantisčių, advokačių...

Kitur, motinai pasimirus, tėvas priverstas yra vaikams ir namų ruošai skirti daug laiko; ar bent samdytis tam kokią pašalinę moteriškę. Tokiai šeimynai paprastai daug ko trūksta.

Taip tat *žmonės gyvena pasiskirstę šeimynomis ir darbais.* Vyrų ir moterų darbams kits kitą pasiremiant, šeimyna ir atskiras žmogus geriau ar menkiau nusistato savo gyvenimą. Be kitų pagalbos ir darbo nei šeimyna nei atskiras žmogus negali žmoniškai gyventi: ūkininkai

56 pav. Verpia.

be kurpių ir siuvėjų, gydytojai ir advokatai be ūkininkų, vyrai be moterų darbo, moterys be vyrų darbo. Sodžius reikalingas yra miestelio ir miesto darbo, juodu gi — sodžiaus darbo. Negana to: viena šalis, vienas kuris kraštas turi mainyti savo žemės vaisius ar išdirbinius su kitų šalių ir kraštų išdirbiniais: nėra tokio krašto, kuriam gana būtų jų paties išdirbinių. Net laukiniai žmonės, kurie nesenai dar vertėsi vien tuo, ką patys sau pasigamino ar gavo iš savo gyvenamosios žemės, išsimainė juos į visokius atvežamus iš kitų kraštų išdirbinius — peilius, kirvius, šautuvus, net įvairius papuošalus ir blizgučius.

Vis delto iš senovės užsilikęs ir nuo dabartinio atsilikęs laukinių žmonių gyvenimas kitaip buvo susitvarkęs ir darbai kitoniškai susiskirstę negu mūsų metu.

Kiti laukiniai gyvena ne mažomis — tėvo, motinos ir vaikų—bet didelėmis dideliausiomis šeimynomis, kurių viena bus taip didelė, kaip mūsų keliolika ar keliosdešimt. Šitokios didelės šeimynos suaugę vyrai ištisas dienas, savaites, kartais ir mėnesius nesti namie, medžiodami ar kur toli kariaudami su kitomis tokiomis pat šeimynomis. Šitokios šeimynos gyvenamajame sodžiuje

57 pav. Audžia.

nuolatos tesiranda seniai, moterys ir vaikai. Ją tvarko seniai ir moterys, kurios atlieka ne tik paprastuosius moteriškės darbus, bet ir, berods, dar nedidelio žemės ūkio, visokių amatų bei pramonės.

Mūsų bočiai prabočiai, kiek gauname žinių, didelėmis šeimynomis bus gyvenę. Šitokia šeimyna bus buvusi lygi mūsų dabartinei plačiajai, mažomis šeimynomis susiskirsčiusiai giminei; tat *mūsų protėvių protėviai seniausioje senovėje gyvenę atskiromis giminėmis.* Visi tuomet buvę lygūs kits kitam, visi gentys, kits kitą va-

dindamiesi broliais ir seserimis; mūsų dainos lig šiolei tebemini tuos *brolelius ir seseles*. Vyrai mažai tebuvoję namie, o labiausiai, kaip anie laukiniai, už namų kur medžioję, žvejoję arba kariavę. Namie tesidarbavusios moterys. Visa, kas vienų ar kitų buvę pasipelnyta, lygiai buvę dalinta visiem.

Moterys tuomet ne tik prižiūrėjusios vaikus ir senius ir rūpinusiosis valgiu bei apdaru, bet ir atlikdavusios žemės darbus, užsiėmusios visokiais amatais. Jos, ne kas kitas, bus greičiausiai pramaniusios ir gerinusios seniausius namų ar orės darbo įrankius, puodus ir puodynes, audimus, avalines, bus prijaukinusios pirmuosius gyvulius, pažinusios javus ir jų rūšis, sumaniusios javų sėją ir daržovių sodinimą, rinkusios žoles vaistams, stačiusios palapines ir trobas, sugalvojusios pirmuosius rakandus. Vyrai buvę žvejai, medžiotojai ir kariai, o moterys — ūkininkės, vaikų auklėtojos, siuvėjos, dailydės, gydytojos. Jos betgi nekartą pavadavusios vyrus žvejyboje, padėjusios įveikti kurį plėšrųjį žvėrį, o priešams užpuolus gynusios savo vaikus ir trobas ne bailiau už vyrus.

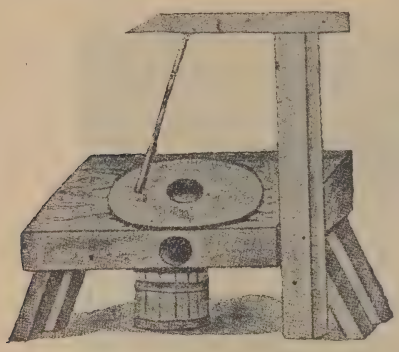

58 pav. Girnos.

Nestebėtina, jog visa namų tvarka parėjusi nuo moterų, o pati vyriausioji ir seniausioji, *giminės motina*, visų — vaikų ir suaugusių, moterų ir vyrų klausoma, kaip tikra visos giminės šeimininkė. Visi broliai ir seserys težinoję esą tos motinos ar jos dukterų ir anūkių vaikai (sūnūs ir dukterys), teskyrę savo motinų brolius ir seseris, tat gi dėdes ir tetas, bet nieks dar negalvojęs, kas bus jo tėvas buvęs; berods, nekiek jį namie tematė — vis kur bemedžiojant ar bekariaujant.

Sunkus tad buvo mūsų protėvių gyvenimas, skurdus. Netrūko jam nei pavojaus, nei vargo, nei nesutiki-

mų bei kovų, bet visgi *lygybė* ir *vienybė* leido jiems vargą įveikti, iš svetimųjų ilgą laiką nieko negaunant ir nereikalaujant. Ilgainiui betgi gyvenimas ėmė mainytis.

Per ilgą laiką visai giminei kartu begyvenant bei dauginantis, sunku darėsi visiems išsimaitinti. Vieni kiti ėmė iš giminės skirtis ir kur nors netoliese kurtis naujas, bet jau *nedideles šeimynas*. Tos šeimynos turėjo atskirus ūkius, tik vis dar tebeklausė visos giminės. Ilgainiui visa giminė susiskirstė atskiromis šeimynomis.

Seniau vyrai tiek primedžiodavo ir prižvejodavo, jog žemės nedaug bereikėjo apdirbti. Nedidelį žemės ūkį ir visus kitus darbus pačios moterys nesunkiai apsidirbdavo, kuopoje besidarbuodamos. Vienoje kurioje apylinkėje visa suvalgius ar išpūstijus, traukta toliau, lyg mūsų laikų čigonai kad klaidžioja. Vėliau, žmonėms besidauginant ir išsiskirstant šeimynomis, šeimynai gi turint mažiau darbininkų ir gynėjų negu senajai giminei, vyrai rečiau apleisdavo namų ūkį. Jie negalėjo perdaug toli nuo šeimynos pasitraukti, nes pavojinga buvo ji neskaitlinga viena palikti, be to, tolėliau paėjėjus, bemaž visur buvo duriamasi su kita tokia šeimyna, kuri, žinoma, nenorėjo svetimos įsileisti savo žemės plotan. Arti namų bemaž viskas jau buvo išmedžiota ir iššvejota, bent nubaidyta žvėrys ir žuvys toliau. Reikėjo vis labiau rūpintis žemės ūkiu, skiriant jam vis didesnį žemės plotą. Tam nebegana buvo moters arba net kelių moterų darbo ir jėgų, reikėjo ir vyrams prisidėti. Tad vyrai vis labiau sėdėjo namie, ūkiu užsiėmę ir jei bent karan kur laikas nuo laiko ištraukdami kartu su visa gimine. Būdami gi vietoje kuone visą laiką, stipresni už moteris vyrai ėmė jas vis labiau pavaduoti sunkesniuose darbuose, o kartu ėmės ir valios ant jų. Kada senoji giminė buvo motinos valioje, naujoje šeimynoj buvo jau *tėvo valia*.

Juo labiau ji didesnė rados, nes motinos buvo jau ne bendros giminės, tik iš svetur paimtos moteriškės. Iš karų, mat, vyrai, be gyvulių ir kitokios mantos parsivarydavo ir paimtų nelaisvėn žmonių. Tie belaisviai buvo jų pilnoje valioje, buvo jų *vergai*, kurie turėjo dirbti

sunkiausius darbus. Moteris belaisves vyrai ėmėsi sau žmonomis ir, žinoma, apsiėjo su jomis nebe kaip su lygiomis sau tos pat giminės moteriškėmis, bet lyg su žemesnėmis už save. Ilgainiui įgudo imtis sau žmonas tik iš svetimos giminės. Žmonų ieškoti jojo toli, per girių girias, ir naktį užpuolę bei paveržę mergaites, skubiai grįžo namo, idant užpultosios giminės mergaičių neatkautų. Iš savo giminės imtis sau žmona lygiai skaitėsi nepadoru esant, kaip dabar kad vesti savo sesuo. Paveržus mergaitę žmonai ir nekartą jos giminei pasivijus plėšikus, ne visados tekdavo ji grąžinti, bet neretai reikėjo jos giminė kuo nors apdovanoti, išpirkti iš jos mergaitė ir ji likdavo pas vyrą. Neretai, ypačiai vėliau, jaunikis iš anksto susitaręs su mergaite tik apsimetė prievarta ją imąs, bet iš tikrųjų tik atsidovanodavo jos giminei. Tuo būdu *žmonių grobimas* pasimainė jų *pirkimu*. Mūsų metu jokių žmonų pirkimo nebėra. Priešingai, merginų tėvai duoda joms kraičio, o dar dažniau jaunieji vedasi mylėdami kits kitą ir kraičio nebodami.

Gyvenimas ir kitu kuo gavo atsimainyti. Senovės giminėje viskas buvo lygu: bendri vargai, bendri džiaugsmai. Šeimynomis pasiskirsčius, vienoms ūkis labiau sekės, kitoms — menkiau. Vienų ūkis ir turtas augo bei didėjo, kitų gi — ėjo mažyn. Vienos šeimynos turtėjo, kitos leidosi vargan. Atsirado *nelygybė*, kurią didino dar karai. Nors karan stodavo visos giminės, kad ir šeimynomis pasiskirsčiusios, vyrai, bet paskiau grobį besidalindami tarp savęs, ne visi lygiai jo gaudavo. Daugiausia gaudavo vadas, kuris juos tvarkė ir vedė kovon, ir jo artimieji draugai. Vadas ir jo padėjėjai, vėliau *bajorais* vadinami, vis daugiau įgydavo turto, darėsi turtingi, didžiuma gi skurdo ir vargo.

Ką kariai parsinešdavo iš karo ar gaudavo, pasidaliję karo grobinį, jie skaitė tai savo ir savo šeimynos dalyku, ne visos giminės. Ilgainiui jo *nuosavybe* virto visa, kas buvo pagaminta šeimynos rankomis, pagalios pati žemė, ant kurios ji ilgą laiką gyveno. Girios dar ilgą laiką skaitėsi esančios ne atskiros šeimynos, tik visos

giminės. Daugiausia nuosavių dalykų turėjo vadai, kurie, įpratę klusdinti karius kovoje, klusdino vėliau ir visus žmones taikos metu. Jie spyrė žmones duoti jiems dovanų ir duoklės nuo savo turtų ir žemės pelno. Iš tų vadų ilgainiui radosi mūsų kunigaikščiai, dar vėliau — karaliai.

Pagalios, žmonių *darbai ėmė vis labiau skirstytis.* Vienas žmogus ar net viena šeimyna nebeįstengia daugiau visu kuo aprūpinti savo gyvenimo ir pasigaminti visų reikalingų sau dalykų. Tiesą pasakius, žmonės vis daugiau ir nori: mūsų namai, butai, rakandai, drabužiai nebepanašūs senobiniams. Ūkininkai atsiskyrė nuo amatininkų, dar vėliau mokytojai, gydytojai ir kiti ne rankų darbo žmonės atsiskyrė nuo rankpelnių. Vieni surinko savo rankose daugiau turto ir pinigų, ėmė pirktis sau žemės, kurtis dirbtuvių, samdydamies darbininkus; kiti, beturčiai, eina jiems dirbtų. Taip yra pas mus ligi paskutinių laikų.

Norėdami vis geriau ir patogiau gyventi ir iš kaimynų patyrę įvairių patogių dalykų — valgymų, apdarų, įrankių, mašinų, kurių neturėjo savo šalyje — žmonės ėmė mainais jų gauti. Šiandien nebėra šalies, kuri vien iš savęs gyventų. Visos šalys gaunasi, mainikauja, perkasi ir parsiduoda su kitomis kaimynėmis ir tolimomis šalimis. Galima sakyti, visos žemės šalys turi tarp savęs reikalų, *visos šalys tarp savęs susirišusios.*

Mūsų vestuvių apeigose yra nemaža iš senovės užsilikusių dainų ir papročių. Ypačiai nesunku iš jų prisistatyti laikas, kada mūsų bočiai imdavosi sau žmonas iš tolimų giminių ir apgindavo jas ginklu arba išpirkimu: „Kas šią naktį per naktelę ant dvaro dundėjo? Oi čia būta didžių vedžių, išvežta seselė. Ein matušė per dvarelį į margą klėtelę ir neranda dukružėlės, savo lelijėlės. Kelkit, kelkit, sūnužėliai, nebėr seserėlės! Pabalnokit žirgužėlius, vykite seselę! Kur seselė keliu vežta, rūtelės barstyta; kur brolelių šalia jota, raselė nubraukta. Kai prijojom žalią lanką, žirgeliai ganyta; kai prijojom srovės upę, žirgeliai girdyta. Kaip prijojom žalią girią, ugnelė kūrenta; apie ugnį, ugnužėlę jaunimėlio šokta. Po liepele po žaliąja martelė

rėdyta; ant liepelės liemenėlio kaspynai kabinta; ant liepelės viršūnėlės rūtų vainikėlis. Kaip prijojom margą dvarą, čia mūsų seselė, už stalelio pasodinta, graudžiai beverkianti. Neverk mūsų seserėle, mes tave vaduosim! O kur buvot brolužėliai, vakar nevadavę?“

Iš ko susideda mūsų šeimyna? kuo užsiima mūsų tėvas ir motina?

Kokius mes turime amatus? kokių pas mus yra dirbtuvių?

Kuriais darbais užsiima mūsų moterys?

Kuriuos dalykus gaunamės iš svetur? kuriuos kitiems kraštams duodame?

Kas pas mus dirba namie?

Kuriuose darbuose pas mus moterys pavaduoja vyrus?

Ko klausoma mūsų šeimynoje?

Kaip pas mus gyvena: kaimais ar vienkiemiais, didelėmis ar mažomis šeimynomis?

Ką pasakoja žmonės apie senovės vergiją (baudžiavą)? kuo skyrėsi vergas nuo laisvo žmogaus? ar mūsų bajorų bočiai buvo vergai?

Ar ne dainuoja pas mus dainų, kuriose būtų pasakojama, kaip vedžių, arba atjojusių „už šimto mylelių“ brolelių, mergaitės tėvai neįsileidžia kieman, užskleidę vartus, o šie kerta į juos? užsirašykime jas! kas jose bus iš senovės užsilikę?

Ar ne dainuoja kitų kokių dainų, kurios rodytų, jog senovėje kitaip pas mus žmonės vedę negu dabar? kodel sakoma „vesti žmoną“?

Kokias mes matome dabar nelygybes tarp žmonių, tarp atskirų šeimynų?

11. Žemė ir dangus.

Mūsų metu žmonės meldžiasi Dievui bažnyčioje, cerkvėje, sinagogoje. Puikios, didelės bažnyčios iš tolo matyti miestuose, miesteliuose, bažnytkaimiuose. Bažnyčioje gražu, malonu: puikus altorius, šventi paveikslai, vėliavos; vargonai groja. Žmonės gieda, skaito iš maldaknygių. Kaip viskas betgi, ir mūsų bažnyčios neišsyk tepasirodė. Buvo laikų, kada žmonės kitaip negu šiandien meldėsi.

59 pav. Bažnyčia.

Mūsų bočių gyvenimas buvo skurdus, vargingas. Daug vargiau negu mes jie gynėsi nuo vėjų, lietų, audrų. Nuolatos kovojo su girios žvėrimis. Jautėsi silpni esą, lyg priešų — nežinomų, nematomų, bet galingų — apsupti. Dideliu vargu saugojo ugnelę, kuri juos šildė. Bijojo piktų žvėrių — vilkų, meškų — bet mylėjo žirgą, šunį, lakštingalėlę. Mylėjo žiedus: rūtas, lelijas, dobilėlius, bijūnėlius. Stebėjosi galingais ąžuolais, išsišakojusiomis liepomis liepatėlėmis, grožėjosi berželiu svyruonėliu. Žvėrių, gyvulių ir paukščių, medžių ir žiedų gyvenimas priminė žmonėms jų pačių gyvenimą: lyg kad žmonės būtų, šie gimsta, auga, gyvena ir miršta. Kaip žmonės, turi jie savo balsus, net medžiai liūdnai girgžda, vėjai staugia, kaukia. Viskas atrodė žmonėms aplinkui esą nepaprasta, slėpininga, galinga. Bijojo jie ir gerbė visa, kas gyva ir kas jau buvo numirę.

Ypačiai daug jie mąstė, galvojo, sielojosi, kas su žmogumi darosi pasimirus. Tėvai niekados neužmiršta savo mirusių vaikų, vaikai — tėvų. Kitų nematomus, jie visgi juos lyg mato. Sunku nusimanyti, jog mylimo žmogaus jau nebėra, jog jo daugiau nebeparegėsi.

Visaip bespėliodami, mūsų bočiai ėmė sau apie mirtį taip maždaug galvoti. Mirusio žmogaus kūnui sustingus, jo *vėlė* betgi mus dar neapleidžianti. Devynias dienas ji esanti čia pat ar bent arti namų ir tik vėliau, devintinėse ją pagerbus ir pasotinus, pasitraukianti; betgi karts nuo karto, ypačiai vėlyvą rudenį vėlinių vakarą, vėl pas mus apsilankanti alkstanti, ištroškusi; reikią jai tuomet patiekti visa, ko jai stoka. Vėlės grįžtančios į namus, prie kurių ugnies vėlionys šildėsi gyvi tebebūdami, saugojančios juos nuo pikta ir globojančios, iki jas mokame gerbti ir atminti. Vėlės patenkančios dangun, kuris dengiąs mūsų žemę, pro vėlių vartelius; jas priimąs mūsų tėvų ir protėvių vėlių pulkas, sodinąs į vėlių suolelį. Ten jos gaunančios tokią vietą, kokią nusipelniusios savo darbais ant žemės. Ypačiai kariai kareliai, kurie narsiai gynė savo šalį nuo priešų, danguje gyveną linksmai, laimingai, be jokio rūpesnio. Turį jie

ten tuos pat žirgus, ginklus, drabužius, kuriuos jiems į kapus sudėjo. Laidodami juos, degino jų lavonus ant aukšto laužo kartu su žirgais; kartais degino taip pat nelaisvėn pagautus vergus, kai kada savo noru degė mirusiųjų žmonos ir tarnai. Ant kapų statė stulpus, kaip dabar mes kryžius kad statome.

Neišsyk vėlės dangun patenkančios. Kitos jųjų ilgai dar nerimstančios arba del savo kalčių besikankinančios, įėjusios į medžius, žiedus, paukščius. Tvirtas vyras virstąs galingu ąžuolu arba uosiu. Moteriškė virstanti liepa arba egle, kaip pasakoja mums Eglės ir jos vaikų pasaka. Mirusi mergaitė virstanti pilkąja antele, plaukiančia jūrėmis marelėmis, raibąja gegele, lekiančia žaliomis girelėmis ir graudžiai kukuojančia rytą vakarėlį mo čiutės sodely. Miręs bernelis virstąs marių narūneliu, margu sakalėliu, berželiu svyruonėliu. Ypačiai dažnai vėlė pereinanti į pasodintą ant kapo medelį, kaip diemedėlį, rožių kelmelį.

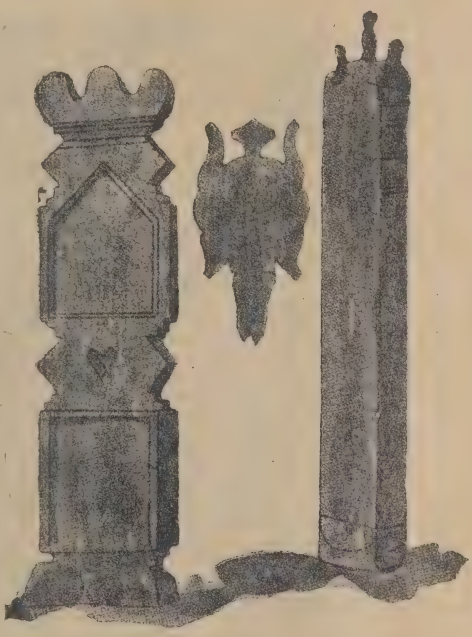

60 pav. Senobiniai antkapiai.

Ypatingai gerbė mūsų bočiai *žaltį*, kurį laikė savo namuose, sutaisę jam tam tikrą gūžtą migiui, girdydami jį pienu, leisdami jam rangytis kur patikus. Jie, mat, tikėjo į žaltį esant įėjusią prabočio vėlę, kuri saugojanti savo ainių namus.

Manydami, jog į atskirus medžius esančios įėjusios mirusių žmonių vėlės, tat gerbdami juos, mūsų bočiai gerbė ir *šventomis vadino* tokių medžių atskiras *girias*,

ypačiai ąžuolynus ir liepynus, taip pat ir atskirus ąžuolus ar kitus medžius; ant kitų jųjų lig šiolei kabina žmonės *smutkelius*. Tose giriose jie draudė ne tik kirsti medžius, bet ir rinkti žabus. Jiems atrodė pakirstojo medžio tekanti sula esąs įėjusio į ją žmogaus vėlės krau-

61 pav. Ąžuolas su smutkeliu.

jas. Svetimiems neleido jie tokion girion nė įžengti; įžengusius kartais čia pat nužudydavo. Šventomis, slėpiningomis atrodė jiems, be girių, dar kai kurios *upės*, *ežerai*, *šaltiniai*, net *akmens*.

Ypačiai brėkštant ar auštant, kada viskas neaiškiai matyti, o labiausiai naktį giriose, paupiuose, paežerėse vaidenosi bauguoliams klaidžiojančių vėlių, lyg pro miglas ir rūkus mergaites primenančių, klaidinančių keleivius,

bauginančių juos. Visaip jas žmonės vadino: medinėmis, šilinėmis, krūminėmis, žvėrinėmis, upinėmis, ežerinėmis, o dažniausiai *laumėmis*, apie kurias ligi šiolei pasakojasi visokių pasakų.

Mūsų bočiai tikėjo jas žmogui pikta ir nemalonu darant, privengė jų, bet nelabai tebijojo. Labiau vaikai, negu suaugusieji, drąsūs vyrai ir moterys. Ko betgi bijojo, tai *perkūno*, kuris spyrė ne vien į akmenį, medį ar upę, bet nekartą į gričią, net ir į patį žmogų. Išgirdę griaujant, jie maldavo jį, kad nespirtų nei į juos, nei į jų namų stogą. „Perkūne, nemušk mūs!“ Šaukėsi, manydami jį tuo būdu permelsią, svaidė jam, lyg jis valgytų, ką nors valgoma, kaip štai lašinių paltį.

Perkūno bijojo, bet stebėjosi ir mylėjo *saulę*, kuri apšviečia mūsų žemę, šildo mus, pavaro šalčius, leidžia augti žolėms, bręsti javams, žmonėms ir gyvuliams gyventi. Saulė atrodė jiems lyg esanti mūsų močiutė, kuri ypačiai globojanti našlaičius, sušalusius piemenėlius ir šiaip pavargėlius. Saulutė — močiutė, jos vyras esąs mėnulis, o vaikai — žvaigždutės, ypačiai aušrinė ir vakarinė.

Apie saulę ir žvaigždes dainavo žmonės daug gražių dainų, stengdamiesi parodyti savo meilę. Vienoje jų dainuojama: „Ein saulelė aplinkui dangų, aplinkui dangų mėnulio kelti; kelkis, mėnuli, kelkis, šviesusis, jau aš šviesi senai kėliausi ir nušviečiau visą svietą — seną, jauną, mažą ir didį“. Kitoje sakoma: „Užteka saulužė aplinkui dangužį, apeiki, saulužė, aplinkui oružį, paskaityk, saulužė, ar visos žvaigždužės; jau skaitau, neskaitau, jau vienos ir nėra šviesiausios žvaigždužės, kur anksti užtekėjo ir vėlai nusileido“.

Yra betgi ir dar gražesnių dainų: „Miela saulyte, Dievo dukryte, kur taip ilgai užtrukai, kur taip ilgai gyvenai, nuo mūs atstojusi? Po jūrių, po kalnelių kavojau siratėles, sušildžiau piemenėlius, — daug mano dovanėlių. Miela saulyte, Dievo dukryte, kas rytais, vakarėliais prakūrė tau ugnelę, tau klojo patalėlį? Aušrinė, vakarinė: aušrinė ugnužėlę, vakarinė patalėlį — daug mano

giminėlės“. O štai kita: „O vakar vakarėlį prapuolė mano avelė; ei kas gelbės ieškoti mano vienturtę avelę? Išėjau pas aušrinę, aušrinė atsiliepė: aš anksti ryt saulelei turiu prakurt ugnelę. Išėjau pas vakarinę, vakarinė atsiliepė: aš vakarais saulelei turiu klot patalėlį. Išėjau pas mėnesėlį, mėnesėlis atsiliepė: devynias dienas ieškosiu, o dešimtą nenusileisiu“.

Našlaitė verkia: „Nėr man matušės kraiteliui kloti; nėr man tetušio dalelei skirti; nėr man brolelio žirgams balnoti: nėr man seselės vainikui pinti, — saulė matušė kraiteliui kloti, mėnuo tetušis dalelei skirti, žvaigždė seselė vainikui pinti, sietyns brolelis lauku lydėti“.

Mylėjo ir gerbė mūsų bočiai taip pat žemę, tą tikrą žmogaus maitintoją, į kurią kreipėsi žodžiais: „*Žeminėle*, žiedkelėle, pakylėk mūsų rankų darbus“, prašydami derliaus.

62 pav. Dievaičio stovyla.

Perkūnas, Saulelė, Žeminėlė galėjo padėti ar pakenkti žmogui, suardyti jo visą gyvenimą ir jį sutaisyti. Į juos todel ėmė žiūrėti ne kaip į paprastus prigimties dalykus, ne kaip į prigimties gyvenimo apsireiškimus, bet kaip į tokias galybes, kurios savo noru gali kištis į žmogaus gyvenimą. Žmonėms atrodė, jog tos galybės esančios lyg panašios į žmones, tik jų nematomos ir daug už juos galingesnės, ėmė jas vadinti *dievais* ir *dievaičiais*, jiems melstis ir išsiteikdami, *aukoms* jiems skirti ožius, avinus, baltuosius žirgus, gaidžius, kartais net paimtuosius nelaisvėn priešininkus. Kitiems dievams statė akmens stulpus, įdroždami jiems žmogaus veidą; rasdami kai kur tokius akmenis, kiti klaidingai mano esant tai suakmenėjusius žmones ir pramano apie juos visokių pasakų.

Ožį aukodami, taip dainavo: „Tu oželi, juodbarzdėli, auk, auk, auk! Dievuks mūsų tavęs laukia: paupely yr kalnelis, kur ugnelė, kaip žvaigždelė, dieną

naktį smilka, ten Ruginis su Žvaginiu dievui ožius smaugia. Po rugpiūčio ir rugsėjo vesim tave juodbarzdėli, ant to tai kalnelio, kur Ruginis su Žvaginiu garbei, šlo-

63 pav. Puntukas.

vei mūsų dievų ir tave pasmaugs“. Į dievus kartais šiaip meldėsi: „Oi tu, dievužėli, didis sėjužėli, dovanok pėdelį, o atstumk vargelį; užaugink javelius ant pūstų lau-

kelių, išbarstyk sėkleles ant žalių lankelių; pašersiu žirgelį, o ir avinėlį, atnešiu glėbelį, dievui dovanėlę".

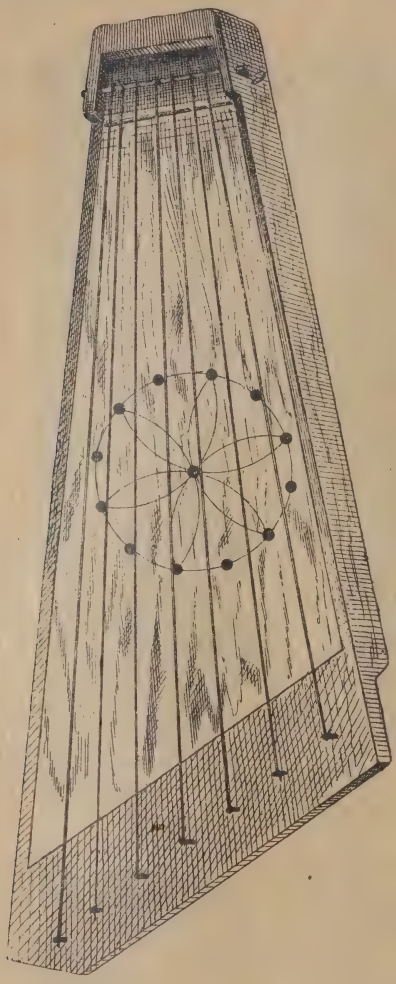

64 pav. Kanklės.

Aukos dažniausiai buvo atliekamos ramioje vietoje, vidugiryje arba paupely ant kalnelio. Tokiose *ramuvose* po ąžuolu kūrenosi šventoji ugnis, kurią saugojo tam pasiskyrusios mergaitės —*vaidilutės*; apykaimėje pas ką nors ugniai užgesus, vaidilutės teikė jam šventosios ugnies įkurti ir bočių vėlių malonei vėliai atgauti. Pačios garsiosios ramuvos, kuriose degusi šventoji ugnis, buvo Šatrijos kalnas (Žemaičiuose), Rambynkalnis (panemunėje), Šventaragio pakalnė (Vilniuje), Birutės kalnas (Palangoje). Nekartą ant kalno buvo didžiulis akmuo aukoms, kaip štai Rambynas. Dabar dar žmonės tebegerbia tas vietas, statydamiesi kryžius, koplytėles.

Be vaidilučių, suslėptuose nuo žmonių rūmuose ir net tarp pačių žmonių gyveno *vaidilos*, kanklininkai, kurie giedojo giesmes ir pasakojo žmonėms senovės padavimus; *žyniai* ir *burtininkai*, kurie žinojo gydomąsias žoles ir mokėjo ligoniams pagelbėti; *raganos* ir *raganiai*, kurie balsiai meldėsi ir giedojo aplink ugnį;

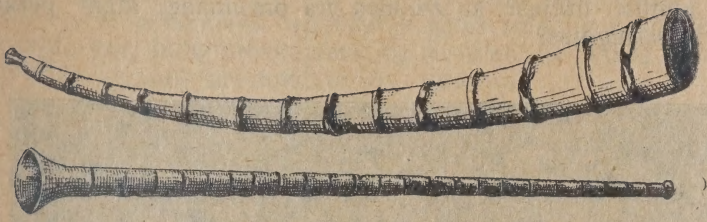

65 pav. Piemenų triūbos.

pagalios, *kriviai*, kurie, lyg mūsų kunigai, aiškino žmonėms, kas reikia daryti ir kaip gyventi, kad dievams įtikus ir sulaukus ramios mirties. Mirusius lydėjo pūsdami į rago trimytus, lyg į mūsų piemenų triūbas. Kriviai paleisdavo kartais į žmones išlenktą lazdą (*krivulę*), kuria šaukė juos sueiti ir pasitarti apie savo dalykus. Vaidilos, žyniai, kriviai buvo geriausi žmonių patarėjai, dažniausiai daug matę, daug prityrę seniai. Žmonės juos gerbė ir mylėjo, stengdamiesi sekti jųjų nurodymais.

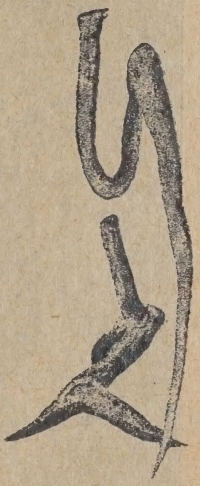

66 pav. Krivulė.

Kas pasakojama pas mus apie vėlinių vakarą? kas pasakojama apie vėles?

Kas dainuojama apie tai, kaip virsta žmogus medžiu? ar visi mes mylime medžius? žiedus? paukščius? gyvulius? Kas pas mus sodinama ant kapų?

Ar yra kur pas mus užsilikusių žalčių? kaip su jais pasielgiama? kas apie juos pasakojama?

Ar nėra pas mus girių, upių, šaltinių, ežerų, akmenų, kuriuos žmonės vadina šventais? kas apie juos pasakojama?

Ar nėra pas mus senų ąžuolų? kaip jie atrodo?

Ar ne bus kas girdėjęs pasakų apie laumes, upines, krūmines, žvėrines, medines?

TURINYS.

Draugui mokytojui 3
I. Dabar ir seniau 5
1. Mūsų ir tėvų pasakojimai 5
2. Dabar ir seniau 9
3. Iš kur sužinome savo praeitį 17
II. Kaip gyveno mūsų bočiai 24
4. Kokia buvo seniau mūsų žemė 24
5. Giria ir žmonės 37
6. Trys amžiai 43
7. Ugnis 50
8. Iš Robinsono gyvenimo 56
9. Namai ir darbai 68
10. Šeimyna ir giminė 83
11. Zemė ir dangus 92

3 0112 115444280

„Švyturio“ Bendrovės

siūloma pradedamajai mokyklai šie savi leidiniai.

1. *Esmaičio* **Sakalėlis.** I d. Elementorius. Iliustruotas.
2. *Esmaičio* **Sakalėlis.** II d. Pirmieji skait. Iliustr.
3. *J. Damijonaičio* **Pradžiamokslis A B C.** Nauj. leidim. Iliustr.
4. *J. Damijonaičio* **Vaikų Darželis.** Pirm. skait. Iliustr.
5. *M. Vasiliausko* **Žibutė.** Elementorius. Iliustr.
6. *J. Palukaičio* **Žiburėlis.** Pirmieji skaitym. Iliustr.
7. *P. Rūtino* **Žinynėlis.** I d. Pirm. skait. Iliustr.
8. *J. Murkos* **Vaikų Darbymečiui.** I. d. Pirm. skait.
9. *J. Murkos* **Vaikų Darbymečiui.** II d. Antrieji skait. Iliustr.
10. *J. Murkos* **Vaikų Darbymečiui.** III d. Tretieji skait. Iliustr.
11. *J. Murkos* **Vaikų Darbymečiui.** IV d. Ketvirt. skait. Iliustr.
12. *J. Murkos* **Lietuvių kalbos vadovėlis.** I d. Gramat. pradžia.
13. *J. Murkos* **Lietuvių kalbos vadovėlis.** II d. Gramat.
14. *J. Damijonaičio* **Lietuvių kalbos gramatika.** Nauj. patais.
15. *M. Vasiliausko* **Lietuvių kalbos pradžios mokslo metodika.** Nauj. parašitas.
16. *Pr. Mašioto* **Aritmetikos uždavinynas.** I d. Nauj. patais.
17. *Pr. Mašioto* **Aritmetikos uždavinynas.** II d. Nauj. patais.
18. *M. Vasiliausko* **Aritmetikos metodika.** Mok. vad.
19. *A. Busilo* **Jaunas Matininkas.** I d. Geometr. prad.
20. *Prano* **Lietuvos istorija.** Naujas leidimas.
21. *M. Biržiškos* **Lietuvos istorijos pradžiamokslis.** Naujas leidim.
22. *Pr. Mašioto* **Šiltieji ir šaltieji kraštai.** Geogr. chr.
23. *M. Vasiliausko* ir J. *Janušonies* **Pažinkite mus.** Įžymesniųjų pasaulio gyvulių ir augalų chrestomatija.
24. *A. Kruberio ir kitų* **Geografijos pradžia.** Naujas leidimas.
25. *E. Debeso* **Mažasis atlasas.** A. Vireliūno sured.
26. **Žemės globai** lietuviškais parašais.

Su užsakymais kreiptis į „Švyturio“ **Bendrovės knygyną**
Kaune, Laisvės Alėja 64 **Telef. 427.**